

GLASHISTORISCH TIJDSCHRIFT

DE OUDE FLESCH

38e JAARGANG
NUMMER147

LOSSE NUMMERS € 10,-

4e KWARTAAL 2016
ISSN 1383-30

Sinds 1897
een betrokken partner

ZEKER IN VERPAKKINGEN

*Bij Dijkstra Vereenigde vindt u altijd de
gewenste verpakking!*

Dit kan een standaard of een gepersona-
liseerde fles of pot zijn en voorzien van de
juiste sluiting.

Wenst u het glazen model meer "added value"
te geven? Dijkstra Vereenigde informeert u
graag over de verschillende decoratiemogelijk-
heden en verzorgt voor u het totale proces.

Dijkstra Vereenigde is een vooraanstaande
leverancier in de Benelux markt en levert
een groot assortiment verpakkingen aan de
voedings- en drankenindustrie, de farmacie en
de cosmetica industrie.

**dijkstra
verenigde**

E. verpakkingsglas@dijkstra.net
Pascallaan 9 | 8218 NJ Lelystad | T. 0320 266 181

www.dijkstra.net

g

OPTIC!
Met glas uit
Tsjechië en
Slowakije.
Vormgegeven door
Hans van Bentem.

Nationaal Glasmuseum

I Lingedijk 28-30 | 4142 LD Leerdam |
+31 (0) 345 - 614 960 | www.nationaalglasmuseum.nl

Bezoek het **Nationaal Jenevermuseum**,
een levende **19de-eeuwse stokerij** in
hartje Hasselt.

**NATIONAAL
JENEVERMUSEUM
HASSELT**

WWW.JENEVERMUSEUM.BE

Nationaal Jenevermuseum | Witte Nonnenstraat 19 | 3500 Hasselt

Inhoud.

4. Zerbrechlicher Luxus
Hans van Rossum

18. Siem van der Marel 50 X
Johan Soetens

20. Middeleeuwen in New York
Johan Soetens

24. Een snuffje Chinees;
Chinese snuiflacons
Johan Soetens

31. Een lid stelt zich voor;
Henk Pluim
Interview Coos van Deursen

34. Schiedams Erfgoed uit Limburg
Johan Soetens

36. Mededelingen en nieuws

Redactie

Johan Soetens, jsoetens@hetnet.nl

Willem van Traa, wvantraa@xs4all.nl

Coos van Deursen,
coosvandeursen@planet.nl

Verzamelaarsvereniging

“De Oude Flesch”

Opgericht 6 juni 1979

Voorzitter;

Willem van Traa, wvantraa@xs4all.nl

Secretaris;

Joke Andringa, d.andringa@upcmail.nl

penningmeester, vice-voorzitter;

Klaas Prins, klaasprins43@gmail.com

website beheer en 2^e secretaris;

Arie Vijfvinkel, vijfvinkel@hotmail.com

Bibliothecaris;

Coos van Deursen, coosvandeursen@planet.nl

Beheerder bibliotheek;

Henk Hettinga, henk@jenevermuseum.nl

Lidmaatschap € 45.- per jaar.

Huisgenoten € 10.-

Giro 4142725 t.n.v. “De Oude Flesch”,

IBAN: NL90INGB0004142725

BIC: INGBNL2A

Schansbosch 11, Linschoten

Voor alle verdere informatie

website: www.deoudeflesch.nl

Van de Redactie.

In 1958 maakte Bert Haanstra de kleurenfilm 'Glas'. Het zou de meest bekroonde documentaire film ter wereld worden en Haanstra ging in latere jaren handig de verzoeken uit de weg om een moderne visie daarvan te maken. Hij wist dat hij met zijn film uit 1958 de ultieme glasfilm had gemaakt en hij zichzelf daarin niet overtreffen kon.

Evenzo hoeft geen kunstschilder de moeite te doen om een werk af te leveren met zonnebloemen want daarin heeft Theo van Gogh voor altijd in voorzien.

Deze gedachte kwam in mij op bij het zien van de schitterende tentoonstelling Romeins glas in het Keulse Römisch Germanisches Museum waar de grootste collectie Romeins glas ter wereld is gehuisvest. Bij het zien van die onvoorstelbare pracht van vorm, kleur en aangebrachte versieringen denk je 'Wat moeten die andere musea nu nog? Dit is op geen enkele manier te overtreffen!'

Mijn vrouw en ik zochten 's avonds een hotel op om de volgende dag opnieuw te gaan genieten en daar had wat mij betreft best nog een dag bij gemogen.

In dit nummer besteden we ruim aandacht aan dit gebeuren met een uitvoerig artikel door Hans van Rossum en een groot aantal ter plekke gemaakte foto's.

Ga er vooral heen! Nog tot 27 Maart 2017 te zien.

In een komend nummer hopen we aandacht te besteden aan buiten deze tentoonstelling opgestelde Romeinse glasobjecten.

Dit is het laatste nummer van jaargang 38 en tevens het eerste van 2017. Met dank aan onze adverteerders zonder wie wij de stijgende kosten van o.a. verzending niet de baas zouden kunnen worden. Glas is kwetsbaar en zo ook het voortbestaan van dit blad. Het zou geen kwaad kunnen als de leden van onze vereniging zich dat tot zich door lieten dringen. Aan allen, namens Redactie en Bestuur: alle goeds gewenst voor het Nieuwe Jaar!

Johan Soetens

Verzamelaarsvereniging DE OUDE FLESCHE stelt zich ten doel het bevorderen van interesse in, en het verbreden van kennis over gebruiksglas van de oudheid tot heden. Dit heeft betrekking op de productiemethoden, de industriële verwerking en aspecten rond het gebruik van glas. Zij bevordert en ondersteunt het verzamelen van en het onderzoek naar historisch verpakkingsglas, drinkglazen en branche gerelateerde artikelen in de meest brede zin van het woord en streeft naar een vriendschappelijke samenwerking tussen haar leden onder andere door de uitgave van een kwartaalblad, een driemaandelijks bijeenkomst en een jaarlijkse veiling. Ook wil de vereniging samenwerken met gelijkgerichte organisaties waar ook ter wereld

Inleveren nieuwe kopij voor nummer 148

UITSLUITEND in Word document ZONDER OPMAAK

Over volle paginabreedte en foto's in JPG per separete e-mail

Voorpagina:

Romeins glas in het Römisch-Germanisches Museum in Keulen tijdens de tentoonstelling van 3 juni 2016 tot 27 maart 2017.

Foto Johan Soetens

Zerbrechlicher Luxus

Hans van Rossum

Zerbrechlicher Luxus, Köln - ein Zentrum antiker Glaskunst.

Dat is de naam van de tentoonstelling over het Romeinse glaswerk - breekbare luxe - zoals die van 3 juni tot 27 maart 2017 plaatsvindt in het Römisch-Germanisches Museum van de stad Keulen. Romeins glaswerk dat niet alleen is gevonden in Keulen, maar daar ook veelal is gemaakt en dat laatste maakt deze

tentoonstelling extra bijzonder. Dit museum, dat wereldwijd de grootste en meest indrukwekkende collectie van Romeinse en Frankische glasobjecten bezit, is verbonden met namen van collectioneers en wetenschappers als Franz Ferdinand Wallraf, Carl Anton Niessen, Anton Kisa, Fritz Fremersdorf en Otto Doppelfeld. Bijkomstig detail: het aantal glasobjecten dat deel uitmaakt van de tentoonstelling, in samenhang met de glasobjecten die tot de reguliere collectie behoren en permanent staan opgesteld, bedraagt slechts 6 % van het geheel aan Romeinse en Merovingische (Frankische) glasobjecten dat in bezit is van dit museum en dat betekent dat het Römisch-Germanisches Museum beschikt over een gigantisch aantal glasvoorwerpen uit de oudheid.

Al dit moois is bij opgravingen in Keulen e.o. zelf naar boven gekomen en het geheel aan tentoongestelde vondsten zorgde voor een goed inzicht in bijna 1.000 jaar kunstvaardigheid en gespecialiseerd vakmanschap op het gebied van het antieke glaswerk.

[De geschiedenis van Keulen.](#)

Colonia Claudia Ara Agrippinensium

burgers konden verhuizen zonder hun Romeinse burgerrechten te verliezen. Deze belangrijke status kreeg de nederzetting omdat het de geboorteplaats was van Agrippina de Jongere, de dochter van de Romeinse generaal Germanicus. Nadat Agrippina in het jaar 49 AD trouwde met keizer Claudius werd haar geboorteplaats op deze manier geëerd door het tot Colonia te promoveren en vanaf dat moment was de officiële naam voor Keulen: *Colonia Claudia Ara Agrippinensium* (CCAA), een hele mond vol en daarom noemden de bewoners hun stad gewoon Colonia waar dan weer de naam Keulen van af is geleid.

Schaaltjes en zogeheten patella cups gemaakt volgens de millefiori techniek, laat 1^e eeuw v.Ch – 1^e eeuw na C.

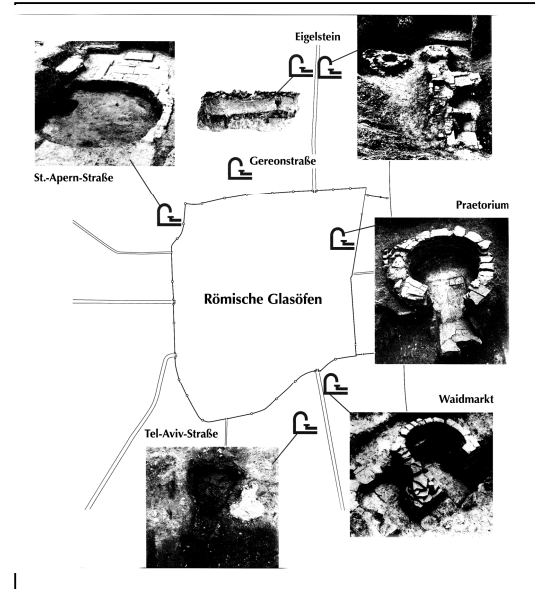
De eerste handelaren vestigden zich kort voor de gangbare jaartelling in de nieuw gestichte stad om daar hun goederen te verkopen aan de burgers en daaronder bevond zich ook al glaswerk.

Hoewel er twijfel bestaat over het exacte jaartal wordt meestal aangenomen dat het hedendaagse Keulen vanaf 19 voor C. al bekend was, maar dan als een *oppidum Ubiorum*; een versterkte nederzetting van waaruit het omliggend gebied (*civitas*) bestuurd werd. Dat oppidum was gelegen op een klein eilandje in de Rijn, een plek die niet meer herkenbaar bestaat maar moet hebben gelegen ter hoogte van de huidige Alter Markt en de Heumarkt. In het jaar 50 is het toenmalige Oppidum Ubiorum opgewaardeerd tot een Romeinse *Colonia*, een Romeinse stad waarnaartoe

Producten van Keuls glaswerk

Voordat Colonia werd gesticht was het luxe glaswerk al gedurende langere tijd een vertrouwd beeld voor de welgestelde Romeinse burger. Men kende het immers vanuit het Romeinse kernland en ook vanuit de provincie waar men bekend was geraakt met de kleine glazen bakjes, gemaakt in Syrië volgens de millefiori-techniek en de glazen kommetjes die afkomstig waren uit Noord-Italië. Na de handelaren volgden al snel gespecialiseerde vaklui zoals glaswerkers die vanuit het oostelijk Middellandse Zeegebied richting Keulen trokken om de vraag naar glaswerk te volgen. Vanaf het midden van de eerste eeuw van onze jaartelling werden er in deze stad glasvoorwerpen gemaakt van ruwe glasblokken die van elders geïmporteerd werden. De glasovens, benodigd voor de fabricage van glazen voorwerpen, waren vanwege de vuurgevaarlijkheid buiten de stadsmuren van Keulen gevestigd en tot op heden zijn er daarvan vijf ontdekt waarvan de meest recente is gelegen aan de Tel-Aviv straße in het huidige centrum. Er zijn tot op heden geen ovens ontdekt voor de fabricage van ruw glas als grondstof.

Boven; Vroeg geblazen en eenvoudig uitgevoerde flesjes, 1ste eeuw. Rechts; Flesje in de vorm van een liggend wijnavat, kleurloos en kobalt blauw glas, 12,2 x 5 cm., begin 3^e eeuw.

De eerste glazen producten bestonden uit eenvoudig gevormde en kleine blauwgroene flesjes, maar het repertoire breidde zich snel uit en zo ontstond glaswerk in de vorm van een houten wijnavat, een oester, een druiventros, mannenkoppen of van een panfluit spelende aap en aan de ongebreidelde fantasie kwam geen einde.

Links; Flesje in de vorm van een panfluit spelende aap, kleurloos glas, H = 19,7 cm., begin 4^e eeuw. Rechts; Glasobject in de vorm van een dier, wellicht bedoeld als speelgoed. L = 9,5 cm. 3^e eeuw.

Dank zij de verdere groei van deze Colonia bereikte ook het gespecialiseerde glashandwerk in Keulen zijn bloeiperiode. De technische vaardigheden van de glaswerkers mondden hier uit in hun hoogtepunt, in het bijzonder wat betreft de rijkdom aan ideeën voor verschillende decoraties en glasvormen. Markant voorbeeld daarvan zijn de, met kleurrijk glasdraad gedecoreerde, zogeheten slangendraad-flessen.

Deze techniek heeft vanuit het oostelijk Middellandse Zeegebied en via Marseille uiteindelijk aan het einde van de tweede eeuw AD Keulen

bereikt waar de oorspronkelijk in monochroom uitgevoerde techniek verder werd verlevendigd door gekleurde glasdraden te gebruiken. Naast het daarbij toegepaste krulmotief, de hartvorm en het slangenmotief zijn er ook nog drie andere motieven die alleen bij werkelijk bijzondere stukken toegepast zijn. Dat is de fijn gedraaide spiraalvorm, het eiken-bladmotief en de guirlande met banden.

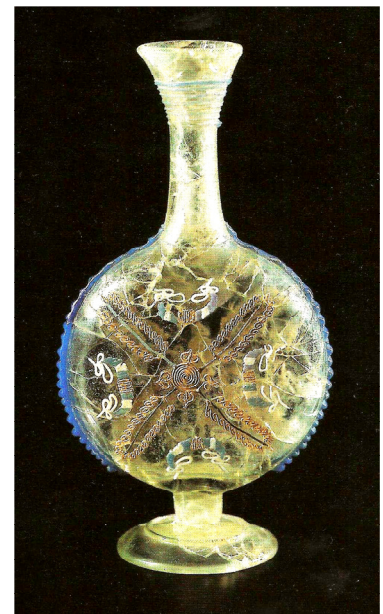

Voorbeelden van decoraties in slangendraad

Een schitterend voorbeeld van glaswerk met dit decor is het Keulse "meesterstuk". Het is in 1893 in de Luxemburger StraÙe bij grondwerkzaamheden aangetroffen. Het door Anton Kisa geïntroduceerde inventarisboek maakt melding van een tufstenen kist met daarin zes brokstukken van een tweede, geheel identiek exemplaar. Waarschijnlijk zijn deze pronkglazen gedurende het einde van de tweede eeuw aan de overledenen meegegeven. Ook in Nijmegen is een soortgelijk ontwerp gevonden, zij het dat dit exemplaar wat kleiner is, geen greepjes heeft en minder perfect is gedecoreerd. De drie meesterstukken lijken door dezelfde glaskunstenaar te zijn vervaardigd en via de Rijn te zijn verhandeld.

*Links; Keulse 'meesterstuk' met eikenblad - en guirlandemotief, einde 2e eeuw. H = 27,5 cm.
Rechts; Het 'meesterstuk' uit Nijmegen. H=20,5cm.*

Boven; Twee flessen van kleurloos glas met monochroom uitgevoerd slangendraadmotief, 19,5 en 21,3 cm. Laat 2^e – 3^e eeuw.

Rechts; Hoge fles gemaakt van vaal geelgroen glas gedecoreerd met guirlandes. Laat 2^e – 3^e eeuw.

Linksonder; Grote bolvormige fles met twee grepen en gedecoreerd met blauwe noppen. H=32 cm., 4^e eeuw.

Rechtsonder; 2 bolvormige flessen met cilindrisch gevormde hals en geslepen decoratie in hoog reliëf, H = ca. 10 cm. tweede helft 3^e-eerste helft 4^e eeuw.

Daarnaast zijn de in emaille verf beschilderde glazen zoals die in Keulen zijn gevonden het voorbeeld van de hoogste graad van vakmanschap, in combinatie met het bezit van een eindeloos geduld. Deze beschilderde glazen zijn stuk voor stuk kunstwerken en de zo genoemde Achilles-bokaal is daar een voorbeeld van. Dit schitterende object is op 29 oktober 1991 gevonden in de Richard-Wagner Straße waar op dat moment graf 103 werd blootgelegd. Naast de redelijk grote tufstenen kist lagen vier kannen van aardewerk met een enkele greep, een aardewerk olielampje en een zalf flesje van glas, op zich niets ongewoons. Toen men echter de deksel van de kist afhaalde stakte de adem. Op de asresten van de overledene lag de in felle kleuren beschilderde bokaal. De kist werd direct weer afgesloten en als geheel geborgen. Wat tevoorschijn kwam was een hoge bokaal, gemaakt van kleurloos glas en met emaille verf was er de Griekse mythe op afgebeeld van de ontmaskering van de jonge Achilles tussen de dochters van Lykomedes in zijn paleis op Skyros. Omdat Achilles niet aan de Trojaanse oorlog wilde deelnemen had de zeegodin Thetis haar zoon in meisjeskleding gekleed en hem zo tussen de dochters van de koning verstoppt. Naast deze Achilles bokaal zijn talloze andere beschilderde glasobjecten of delen daarvan in Keulen gevonden.

De Achilles-bokaal, kleurloos glas met emaille verf beschilderd, eerste helft 3^e eeuw

Het **noppenglas** is ook een typisch product voor de glasindustrie van het Romeinse Keulen. Het zijn uitsluitend schenk - en drinkglazen die met gekleurde glasnoppen zijn gedecoreerd als imitatie van het met edelstenen ingelegde zilveren vaatwerk. Ze kunnen worden gedateerd einde derde eeuw AD en werden zowel in het oosten als in het westen van het Romeinse rijk vervaardigd. Karakteristiek voor Keulen zijn juist die bekertjes waar zeer grote noppen op aan zijn gebracht.

Voorbeelden van glaswerk, gevonden in Keulen en daarbij ook de noppenglazen uit de 3e eeuw

Rechtsboven; Skyphos tweede helft 3^e eeuw, kleurloos glas met gesneden decoratie in hoog reliëf, H.7.8 cm. L. 20.6 cm.

Linksboven; Beker met grote noppen en zigzag band. 4^e eeuw H=12 cm.

Links; Beker van kleurloos glas gedecoreerd met rijen van opgelegde conchylieën. H= 11,6 cm. Eerste helft 4^e eeuw. Gevonden in een sarcofaag in Kartäuserhof.

Rechts; Beker van kleurloos glas met rond geslepen facetten.

Linksonder: gedrongen bolvormige beker van zwart ogend, maar van donker olijfgroen glas gemaakt. Gedecoreerd met verschillende motieven die met vuursteen provisorisch ingekrast zijn. Laat 3^e - 4^e eeuw.

Rechtsonder: Beker van kleurloos glas met opgelegde conchylieën in rijen. H=12,7 cm. 4^e eeuw.

Schaal met keramische vorm van emerald groen glas, waarschijnlijk afkomstig uit Midden of Noord-Italië. In Keulen bij opgravingen van het paleis van de gouverneur gevonden, samen met een groot brokstuk van een beeld van keizer Augustus en derhalve te dateren 1^e eeuw.

De diatreet beker uit Keulen-Braunsfeld, eerste helft 4e eeuw.

Net zoals aan de Syrische kust, in Italië en Alexandrië waren ook in Keulen *diaretarii*, gespecialiseerde glassnijders, werkzaam. Deze meesters in het glassnijden genoten speciale bescherming en hadden daarnaast bijzondere voorrechten als belastingvrijstelling. Zij maakten ook het zogeheten diatreet glas waarbij door eindeloos boren en schuren een ragfijn glazen netwerk ontstond dat voor de basisvorm van een grote komvormige beker leek te hangen waardoor er een driedimensionaal effect ontstond.

Een prachtig en uniek voorbeeld hiervan is op deze tentoonstelling te bewonderen, het enige bekende diatreet glasobject dat is gemaakt van vier verschillende kleuren glas. Deze beker is op 1 april 1961 uit een graf in Keulen-Braunsfeld geborgen en de aangebrachte tekst herinnert aan de vergankelijkheid van het leven. Met purperrode letters zijn de volgende woorden gevormd die, vertaald uit het Grieks, ons het volgende te zeggen hebben: *Drink en heb een immer mooi leven*. Een indrukwekkend voorbeeld van de producten zoals deze toen konden worden gemaakt en tevens het bewijs van de uitermate hoog geavanceerde glaswerkindustrie in het toenmalige Keulen. Het is zeker niet onmogelijk dat dit kostbare glaswerk door vermogende Romeinse burgers bij de gespecialiseerde glasateliers besteld werd om zo eigen wensen te kunnen laten uitvoeren.

Een ander specialisme van de glaswerkers in het Romeinse Keulen was het slijpen van decoraties en voorstellingen op glaswerk en ook hier zijn schitterende voorbeelden van gevonden. Al in de eerste eeuw heeft men deze techniek ontdekt en was de glaswerker in staat om eenvoudig rondlopende gegraveerde lijnen aan te brengen. Later worden kleine vlakjes of facetjes uit het glasoppervlak geslepen waardoor allerlei patronen of zelfs figuurlijke voorstellingen ontstaan. Bekende voorbeelden hiervan zijn de gevonden schalen uit de vierde eeuw met mythologische en bijbelse scènes. Het slijpen van glas gebeurt pas wanneer het is afgekoeld en de glaswerkplaats heeft verlaten. De techniek is overgenomen van de edelsteenbewerkers en gemmensnijders. Het glas met geslepen versiering heeft als kenmerk dat het bijna altijd kleurloos is en dat vereiste de aanwezigheid van zeer zuiver kwartzand dat geen ijzerverbindingen bevat die zorgen voor de groen-blauwe tint.

Rechts; Schaal met ingeslepen afbeelding van een wilde zwijnen jacht, 4^e eeuw. Links; een tekening van de voorstelling.

Het Romeinse glas in Keulse collecties van de 19^e en vroeg 20^e eeuw.

Sinds de Renaissance hebben geleerden en burgers in Keulen een grote interesse getoond in de nalatenschap van de Romeinen en deze was hier, net als de genoemde nalatenschap, beduidend groter dan in de rest van Duitsland. Die grote interesse ligt ook ten grondslag aan de waardevolle en indrukwekkende collecties zoals deze in de loop der eeuwen zijn gevormd.

De diatreetbeker uit de Benesisstraße, H = 12 cm. D = 10 cm. kleurloos glas, 4^e eeuw. Rechts; De 'Kantharos Disch' uit de Ursulagarten-straße, eind 3^e - vroeg 4^e eeuw.

Als voorbeeld geldt de omvangrijke collectie aan antiquiteiten die *Ferdinand Franz Wallraf* (1748-1824) tijdens zijn leven heeft opgebouwd. Hij heeft zich altijd ingezet voor het behoud van deze oudheidkundige zaken voor zijn vaderstad. Tot de meest succesvolle collectioneers behoorde *Gürtler Heinrich Joseph Aldenkirchen* (1798-1882) en het is deze Gürtler die in 1844 aan de Benesisstraße in Keulen een stenen sarcofaag heeft opgegraven met daarin als gift voor de overledene een ongekend fraai uitgevoerde diatreetbeker met de Latijnse inscriptie: BIBE MVLTIS ANNIS (Drink nog vele jaren). Deze beker maakt nu deel uit van de collectie van de Munich Staatliche Antikensammlungen, want Aldenkirchen had er blijkbaar geen problemen mee om zijn zeldzame vondst te verkopen aan koning Ludwig I van Beieren waardoor de beker in München terecht is gekomen. Een andere bekende collectioneur is *Carl Damian Disch* (1821-1880) die een collectie van 400 vaak uitermate bijzondere glasobjecten in bezit had, waaronder het pronkstuk de schaal van goudglas uit St. Severin en de als 'Kantharos Disch' bekend geworden cup met twee grepen, waarschijnlijk gemaakt in de derde of de vierde eeuw en, vermoedelijk in 1864, gevonden in de Ursulagartenstraße. De kantharos is opgebouwd en samengesteld uit dikke draden van kleurloos glas, een indrukwekkende constructie

waarbij aan de buitenzijde van het komgedeelte een goudfolie is aangebracht die vervolgens heel behoedzaam werd uitgesneden zodat alleen de figuren van tussen bloemen spelende cupido's resteerden. In tegenstelling tot het goudglas heeft de Kantharos Disch geen beschermende glaslaag voor het goud.

Verdere unieke stukken uit zijn collectie zijn de eerder genoemde aap met panfluit en een zalfles in de vorm van een helm. Na de dood van Disch is zijn collectie bij het veilinghuis Lempertz geveild en zo kwamen veel stukken terecht in het Rheinische Landesmuseum van Bonn en het British Museum in Londen. De Kantharos Disch belandde uiteindelijk via Parijs en Rome in het Corningmuseum in de staat New York. Slechts een enkel glasobject, afkomstig uit deze belangrijke collectie van Disch, is uiteindelijk in Keulen gebleven en dat is de glazen aap met de panfluit.

Een van de vitrines op de tentoonstelling 'Zerbrechlicher Luxus'.

Kantharos van blauw glas met wit opaak stukjes glas als decoratie, gevonden in de Bonner StraÙe, H = 19,5 cm. 1^e eeuw. Rechts de kantharos afgebeeld op een postzegel. Deutsche Bundespost, 1986. (Zie ook het artikel over 'Glas op postzegels' in blad 143).

de Luxemburger StraÙe onderhanden werd genomen. Bij deze voormalige Romeinse begraafplaats zijn veel luxe glasobjecten gevonden. Kisa had al vroeg het belang van de betekenis van het Romeinse glaswerk ingezien en hij was het die voor het toen nog Walraff-Richartz Museum begon met het opbouwen van een eigen museumcollectie die eigenlijk in de kern tot 1923 ongewijzigd zou blijven en op dat moment meer dan 1.000 glasobjecten telde. Ook legde Kisa de eerste inventarisboeken aan en hield hij zich bezig met het catalogiseren van toen bekende Keulse privé verzamelingen. Dat alles heeft geresulteerd in een uit drie banden bestaand werk dat in 1908 en postuum in Leipzig werd uitgegeven onder de naam: *Das Glas im Altertume*. Daarnaast ging het in privé verwerven van Romeins glas dat in Keulen gevonden was op eigen grond gewoon door waardoor bijvoorbeeld het echtpaar Eugen en Maria vom Rath, dat deel uitmaakte van welgestelde Keulse bankiers- en ondernemersgeslachten, een uitermate bijzondere glascollectie kon opbouwen.

Twee flessen bestaande uit elk vier buisjes, laatste kwart 3^e eeuw. Links voor: H = 24,5 cm., gevonden in Trier, St. Matthias, graf 77, 1906. Bij dit exemplaar is het miniatuur nog aanwezig. Rechts: H = 26 cm., gevonden in de Jacobstraße in 1929.

Tekening van een fles met vier buisjes door A.Kisa in de catalogus van Maria vom Rath. Dit exemplaar stamt uit haar collectie, maar is tijdens de bombardementen op Berlijn in 1945 helaas verloren gegaan. De manier waarop de schelpen zijn uitgevoerd en aangebracht verwijst naar een werkplaats in Keulen.

Keulse glaswerkers vertoonden een ongekennde innovatiedrang en lust tot experimenteren zoals is aangetoond bij de flessen met slangen-draaddecoratie. Het is dan ook niet ondenkbaar dat de opvallend gevormde flessen, die als een Kuttrolf kunnen worden beschouwd en bestaan uit vier verschillende buisjes, ook het gevolg van een experiment zijn. Drie exemplaren zijn tot op heden bekend. Twee daarvan zijn afkomstig uit Keulen, waarvan een verloren is gegaan, en een is opgegraven in Trier. In alle gevallen zijn de zijkanten van deze buisjes gedecoreerd met uitgeknepen glasdraden terwijl op de schouders van de buisjes schelpvormige decoraties zijn geplaatst. In twee gevallen is oorspronkelijk binnen in de opening van deze fles een miniatuur kannetje aangebracht zoals dit bij het voorbeeld uit Trier nog aanwezig is.

Fles met vier duiven, midden 3^e eeuw, gevonden in de Aachener Strafe, H = 24,5 cm.

Maria was als een van zeer weinige vrouwen toegetreten tot de vereniging van Vrienden van de Oudheid in Bonn. Volgens Kisa, die in 1899 hun verzameling had gecatalogiseerd, bestond deze collectie uit 314 voortreffelijk bewaard gebleven en veelal zeldzame glasstukken, het merendeels afkomstig uit Keulen. Het noodlot wil dat juist deze collectie tot een van de treurigste hoofdstukken zou worden uit de geschiedenis van de Keulse verzamelingen. Toen Maria 80 jaar oud was verkocht zij haar gehele verzameling aan een Berlijnse antiquair. Door de enorme schade die tijdens de Tweede Wereldoorlog aan de stad Berlijn werd aangericht is er helaas weinig overgebleven van deze indrukwekkende verzameling. Ook de imposante collectie van 2.000 glazen uit de collectie Ernst Reimbold,

De 'Slakkenbeker', een uniek stuk, afkomstig uit graf 2 in de Eintrachtstraße (2001). Kleurloos glas. H=18,5 cm. Voorzien van 14 kleurloze, 13 groene en 13 blauwe slakvormige applicaties van resp. 4 cm. en 9 cm. x 0,9 cm.

waaronder 200 Romeinse glazen uit het Rijnland gebied is uit het oog verloren toen de collectie door het kunsthuis Lempertz geveild werd. Uit een bewaard gebleven catalogus van die veiling blijkt dat geen enkel stuk dat afkomstig was uit Keulen hier ook bewaard is gebleven. Gelukkig had deze Reimbold wel al in 1915 een van zijn mooiste stukken, een diepblauwe kantharos met een decor van stukjes wit opaak glas, verkocht aan het Wallraf-Richartz Museum in Keulen en via omwegen is nog een aantal glazen uit deze collectie uiteindelijk toch weer in Keulen terechtgekomen. In 1934 lukte het dr. F. Fremersdorf om met financiële middelen van de stad Keulen 1.130 van de in totaal 6.000 nummers aan glaswerk van de enorme collectie van de Britse consul Carl Anton Niessen voor het museum te bewaren. Alle niet-Keulse glazen zijn daarna vervolgens verkocht om de uiteindelijke kosten van aanschaf enigszins beperkt te houden. Twee jaar later lukte het dr. Fremersdorf wederom om een grote collectie Romeins glas aan te kopen, die van Vrijheer Johannes von Diergardt (1859-1934). Toch bestaan er geen garanties dat vrij jonge collecties van in

Keulen gevonden glaswerk voor de stad behouden zullen blijven. Zo is de omvangrijke collectie van Karl Löffler, na een tentoonstelling in het Römisch-Germanischen Museum slechts deelsgeveild voor Keulen behouden gebleven. Veel van het glaswerk uit deze collectie is via de kunsthandel verkocht en door het British Museum in Londen aangeschaft. Dankzij nieuwe wetgeving is het nu zo dat antiquiteiten die in de bodem van Keulen worden gevonden automatisch het eigendom worden van het bovengenoemd museum. Zo konden de kleurrijk beschilderde Achilles-bokaal, gevonden in de Richard-Wagner Strafe; de elegante glaskannen van de Barbarossaplatz en een set van prachtige slank gevormde bekers met indeukingen die, samen met een glazen schaal en twee haarnaalden alsmede een armband van git met goud, afkomstig waren uit een vrouwengraf van St. Magdalenen in het kader van 40 jaar Römisch-Germanisches Museum daar ook gepresenteerd worden.

Twee kannen, laat-Romeins, uit een graf in de Barbarossaplatz (1991). Door 19e eeuwse grafrovers over het hoofd gezien. Het rechter model is voorzien van ribben en in een mal gevormd. Vormgeving gebaseerd op zilveren kannen zoals die in de 4e eeuw gebruikt werden.

Bijzondere grafvondsten van Romeins glas

Naast de eerder genoemde bijzondere glasvormen die in Keulen na lange tijd weer in aanraking kwamen met het daglicht zijn er ook graven gevonden die een schat aan divers gevormd glaswerk bevatte. Zo is er in 1897, in het kader van de stadsuitbreiding, aan de eerder genoemde Luxemburger Straße een tufstenen kist gevonden met daarin maar liefst 18 stuks glaswerk! In het verslag van deze opgraving wordt melding gemaakt van het feit dat de kist in twee compartimenten was verdeeld waarbij ruimte één de knokkelresten van de overledene bevatte en in het andere gedeelte het glaswerk was geplaatst. Onder dit glaswerk een set bestaande uit een kan met klavermond en een schaalje met greep die beiden zijn gedecoreerd met een schitterende decoratie van slangendraad; vier cilindrisch gevormde kannen met gegraveerde decors, twee bolvormige flessen met grepen, twee zalfjes en een Mercuriusfles. Dat het hier om het graf van een vrouw moet zijn gegaan toont een toegevoegde glasspiegel aan. De vier zogeheten Charonsmunten (om de veerman te betalen voor de oversteek) dateren uit de tijd van de keizers Domitianus, Hadrianus en Commodus tonen enerzijds aan dat muntgeld over een periode van wel 100 jaar in omloop bleef en anderzijds bewijst dit dat dit graf niet van vóór 183 AD kan worden gedateerd. Opvallend en bijzonder in dit graf is de set van kan en schaalje met greep, een *aquiminale* genoemd.

De z.g. 'Dolfijnenbeker' H=15 cm. D=10cm. waarbij de bovenrij van blauwe glasnoppen tot dolfijnkoppen zijn uitgeknepen. Gevonden langs de Limesstraße richting Bonn.

Het is bekend dat zo'n set in het groot werd gebruikt om de handen voor de maaltijd of tijdens een offerritueel te wassen door met de kan water in de schaal te schenken. Bij opgravingen in Esch (N.Br.) is zo'n set bestaande uit een schenkan met lange nek en een extreem groot uitgevoerde ribbenkom gevonden waarbij de kan in de kom en deze set als geheel op het bovenste deel van de houten grafkist was geplaatst. Dit impliceert tevens dat deze kleine set niet als zodanig kan zijn gebruikt, maar meer als symbool stond voor goede tafelmanieren en misschien ook diende als een symbolische verwijzing naar de status van de overledene. Tot op

heden heeft men in Keulen 20 van dit soort sets ontdekt waarvan 12 stuks in het gebied van de Luxemburger Straße en men kan dan denken aan een mode-verschijnsel of een familietraditie?

Met deze indrukwekkende tentoonstelling van het breekbare luxe Romeinse glas is een diepgewortelde wens van veel collectioneers van het Romeinse glas in vervulling gegaan. Samen met een aantal van hen heb ik urenlang in opperste verbazing en met een waarschijnlijk te hoog adrenalinegehalte daar rond mogen kijken, maar je wordt ook wat begerig bij het zien van al dat moois en daarover zal ik het maar niet hebben. Na deze tentoonstelling zal het museum voor een aantal jaren wegens verbouwing worden gesloten heb ik mij laten vertellen.

Tot slot: Ter gelegenheid van deze tentoonstelling is er een fraai geïllustreerd boek met de titel *Zerbrechlicher Luxus, Köln – ein Zentrum antiker Glaskunst* uitgegeven.

Het is geschreven door Marcus Trier en Friederike Naumann-Steckner.

ISBN 978-3-7954-3144-0 (€ 29,95).

De set van kan en schaal uit de 1e eeuw zoals deze in Esch is gevonden – Noordbrabants museum.

Linksboven: Noppenbeker van kleurloos glas, H = 11,7 cm. 4^e eeuw.

Rechtsboven; Beker met rijen geslepen facetten, H = 7,6 cm. 3^e eeuw.

Midden rechts; Lynceus beker, kleurloos en gegraveerd, H = 7,1 cm. 3^e eeuw.

Midden links; Beker op voet van kleurloos glas en gegraveerd met verticaal gebogen lijnen, 3^e eeuw.

Kleine beker met Griekse tekst, 3^e eeuw.

Linksonder; Beker gedecoreerd met zigzag- en slangendraadmotief, 3^e-4^e eeuw.

Rechtsonder; Rython of drinkhoorn, van vaal geelgroen glas.

FRAGILE LUXURY a unique exhibition of Roman Glass.

Travellers planning a visit to the German city of Cologne, can best arrive by train. After passing the bridge across the river Rhine, this takes you directly into the Main Station and, once outside, it is a stone's throw from the impressive cathedral. Walking around it, across the spacious squares, you might not directly realize that seven meters below your feet lay the remains of a Roman city: *Colonia Claudia Ara Agrippinensium*,

It was an important settlement from the beginning of our era and birthplace of Agrippina the Younger (15-57 AD), future wife of Emperor Claudius (probably well known from the 1976 BBC Television series '*I Claudius*') and mother of Emperor Nero.

The city prospered and proved to offer a willing market for luxury goods such as glass phials and bowls and before long, the first glassblowers started to build glass furnaces near the city itself. The available materials, wood, ferns and river sand proved to be of excellent quality and gave the locally made products a brilliancy and clearness that is typical for ancient glass objects from Cologne. So far, five glass furnaces have been excavated, all situated outside the old city walls, clearly for reasons of safety, but those finds are dwindled by the mass of glass objects that have been found. From the Renaissance period onward, there has been a growing interest in the Roman heritage and in the 18th century several collectors obtained beautiful glass objects that are still the museum's pride and glory. The industrialisation in the 19th century necessitated a considerable enlargement of the city. The demolition of the old city walls and the construction of streets along the former Roman roads and burial places, yielded an incredible amount of artefacts, many of those made of glass but also jewellery, bronze objects, sculptures and portions of buildings such as temples, villas and grave monuments.

Above; Looking into the exhibition area; Examples of the typical Cologne-style decorations with blue and colourless dots and coloured threads; Examples of the playful craftsmanship of the local glassblowers.

However, not all of those finds found their way safely between museum walls.

Many of these treasures remained in possession of the owners of the ground, such as the banker family Eugen and Maria vom Rath that were later dispersed through auctions or, in the case of the famous vom Rath collection,

sold to an antique dealer in Berlin and destroyed during the Second World War. Nevertheless, the Römisch Germanisches Museum, built in 1976, adjacent to the cathedral and over the remains of a 3rd century Roman villa, harbours by far the largest collection of Roman glass in the world.

From June 3rd 2016 till March 27th 2017 the museum offers an impressive and dazzling show of 2000 years Roman glass art in the city of Cologne, from the first simple blue-greenish glass vessels to an endless variety of mould-blown objects in the shape of animals, wine barrels, grapes or sea-shells, often beautifully decorated with the local glass art characteristics: threads or blobs of coloured glass.

It is amazing that so many thousands of fragile glass objects have survived, thanks to the Roman custom of placing glass objects in the graves of beloved deceased ones. The attendants of the museum told us that what is displayed here is only 6% of the total collection. Every day and every digging, repair work on the sewers, or work along the subway tunnels, brings new artefacts to light. The construction of the subway station near the cathedral alone is said to have produced more than a million objects.

In all, the exhibition '*Fragile luxury: Cologne a Glass-making Centre in Antiquity* (*Zerbrechlicher Luxus: Köln – ein Zentrum antiker Glaskunst*) is a must for every admirer of antique glass and solely to stand eye to eye with the museum's most valuable object: the *vas diatrerum*, depicted on page 12 as well as on the cover of the accompanying guide book, is well-worth the trouble. But be aware: from then on you will be spoiled for life. For what other museums can undertake such an eye-dazzling show of Colognes' glassmakers' skill, and craftsmanship?

For those who cannot make it before March 2017 there is the book: 192 pages with 190 illustrations.

SBN 978-3-7954-3144-0 (€ 22,95 at the museum). To order by mail go to rgm@stadt-koeln.de or go to your bookshop. (JS)

Examples of the astounding variety of shapes and colours that please the eye in the Cologne exhibition: from pouring vessels and drinking cups to funeral urns and engraved wine amphora's.

SIEM VAN DER MAREL - 2 X 50

Johan Soetens

In 2016 was het vijftig jaar geleden dat Siem van der Marel als 22 jarige ontwerper in dienst kwam van de Leerdamse glasfabriek. Dat was 1966. Zelf was ik in 1965 op het hoofdkantoor in Schiedam benoemd en ik maakte al snel kennis met hem. Het was voor velen binnen het bedrijf een moeilijke tijd waarin de onderneming een zwenking moest maken van bedrijfsgericht, respectievelijk kunstenaar- en ontwerpergericht naar klanten marktgericht. Voor menigeen was het slecht te verteren dat voortaan de klant uitmaakte hoe de producten er uit moesten zien. Het was ook de tijd waarin mechanisatie haar intrede deed bij de productie van drinkglazen en tevens de

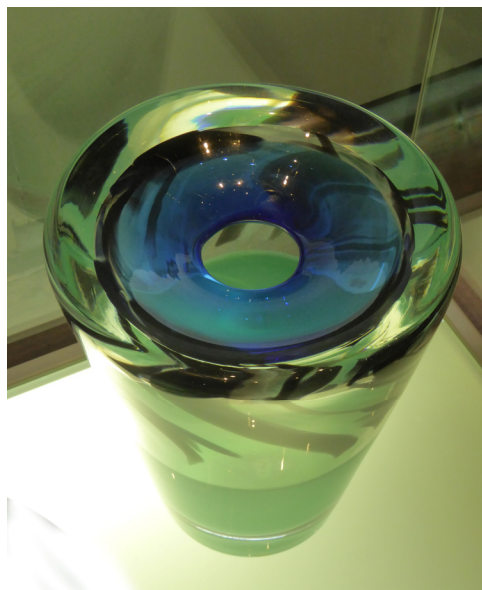
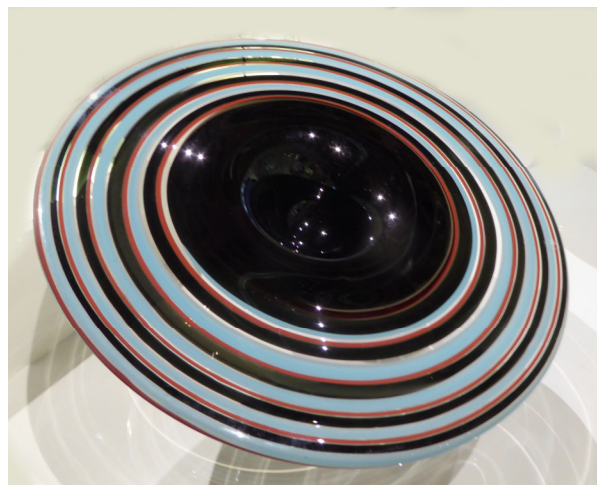

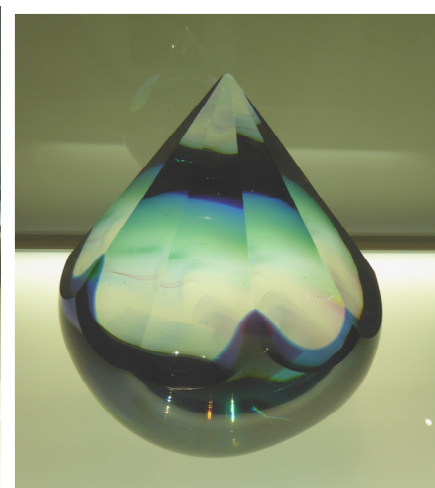
consumptie van wijn aanzienlijk toenam hetgeen een stroom van nieuwe modellen en modelaanpassingen teweeg bracht.

Wat dat betreft was het maar goed dat Siem er fris in kwam al zal hij het lange tijd zwaar hebben gehad onder de druk van het ego der

gevestigde hoofdontwerpers. Het moet een bijzonder gevoel geven om je ontwerp met tientallen of zelfs honderden miljoenen over de wereld te zien gaan zoals in het geval van de exortflessen voor Bavaria die hij ontwierp. Ontwerpers van postzegels kennen eenzelfde sensatie, dunkt mij.

Ik heb Siem altijd gekend als een rustige, vriendelijke en bescheiden man die pas na de pensionering van Floris Meydam tot bloei kon komen. Waar dat toe geleid heeft was te zien in de schitterende tentoonstelling van vijftig door hem gecreeëerde objecten, grotendeels uit particulier bezit in bruikleen gegeven die tot 9 oktober te zien was in het Nationaal Glasmuseum. Ik vind het kenmerkend voor de bescheiden aard van Siem van der Marel dat het museum zelf weinig van zijn meesterwerken in bezit bleek te hebben. Ook voor mij was de tentoonstelling een volslagen verrassing want ik kende hem hem toch hoofdzakelijk als industrieel ontwerper die regelmatig verpakkingen en relatiegeschenken voor de afnemers van verpakkingsglas ontwierp.

Een ontwerp van Nationale Betekenis dat bij het samenstellen van de tentoonstelling en bij alles wat daaromheen geschreven is onbesproken is gebleven wil ik onder de aandacht brengen.

In 1995, bij de naderende herdenking van 50 jaar Bevrijding, liet ik mijn PR dame, Annelien van Kempen (tegenwoordig gevestigd als zelfstandig glaskunstenaar) bij de Stichting Oranjehotel informeren of de Bevrijdingsvaas van Copier, in 1946 geplaatst in een van de dodencellen in de Scheveningse gevangenis, nog

altijd aanwezig was. Deze cel, no. 601, is een Nationaal Monument en jaarlijks vond hier een herdenking plaats waarbij de vaas met bloemen gevuld werd.

Copier's vaas, overvangbaar, bleek gebroken waarop Siem van der Marel het verzoek kreeg een nieuwe vaas te ontwerpen. Dat werd een naar boven uitwaaiend object met een hoge, massieve voet waarin de tekst werd aangebracht die ook in de Copiervaaas stond **'Vriheyd en is om gheen ghelt te koop'.**

Tijdens de herdenking in 1995 nam (toen nog) Prins Willem Alexander, als nieuw aangetreden Beschermheer van het Nationaal Monument Dodencel 601, de vaas officieel in ontvangst.

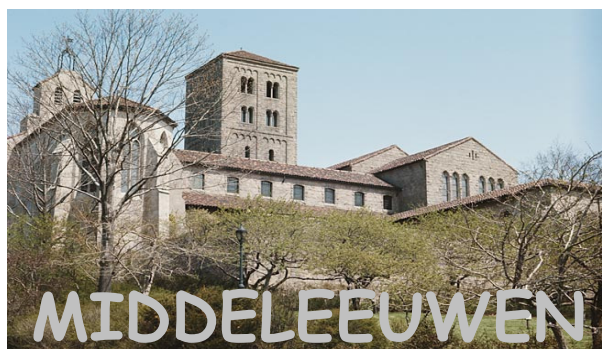
De Stichting Oranjehotel deelde mij onlangs mee dat de vaas nog steeds gebruikt wordt bij de jaarlijkse herdenking, eind oktober/begin november en dan traditiegetrouw met witte anjers gevuld wordt.

Volgens mij bestaat er geen kleurenfoto van Siem's vrijheidsvaas maar datzelfde jaar maakte hij een daaraan gerelateerd object als relatiegeschenk voor de afnemers van verpakkingsglas en waarbij hij een metalig groene kleur toepaste als symbool van de hoop.

Voor mij, die de oorlog bewust heeft meegemaakt en die Willem Roessingh, directielid van de glasfabriek en één der eerste van de

politieke gevangenen die in het 'Oranjehotel' opgesloten waren, van heel nabij gekend heeft, is de vaas in Cel 601 een van de meest betekenisvolle objecten die Siem van der Martel gemaakt heeft. Ik ben hem daar dankbaar voor.

Telkens als ik in Amerika ben valt het mij weer op hoeveel rijke verzamelaars hun collectie hebben nagelaten aan musea. En dat niet alleen: zij voorzagen vaak ook in de fondsen voor de huisvesting, bewaking en onderhoud. Een bijzonder voorbeeld is het museumcomplex 'The Cloisters' in New York waar de Middeleeuwse collectie van het Metropolitan Museum is ondergebracht.

MIDDELEEUWEN IN NEW YORK

Johan Soetens

Fort Tryon Park, de versterkte hoogte in het verre noorden van Manhattan, werd door de oorspronkelijke Indiaanse bewoners aangeduid met *Chquaesgeck*, wat we niet zullen proberen uit te spreken, en door de Hollandse settlers *Lange Bergh* genoemd. In de Amerikaanse Vrijheidsoorlog was het een artilleriepositie die door de Britten veroverd werd. William Tryon, de laatste Britse gouverneur van New York zou uiteindelijk zijn naam geven aan het park van 16.000 m² dat hier ontstond vanaf 1917 toen de philanthroop John D. Rockefeller jr. grote delen land opkocht. In 1935 doneerde hij de grond aan de stad New York. Hij kocht tevens de uitgebreide collectie middeleeuwse kunst aan van de beeldhouwer George Grey Barnard en voegde die samen met zijn eigen verzameling die onder meer de thans wereldberoemde Unicorn Tapestries omvatte. Het is in onze ogen onvoorstelbaar dat hij die uit Frankrijk had gered, waar ze ooit over bomen werden gedrapeerd om die te beschermen tegen vorst.

De gebouwen waar dat alles nu in is ondergebracht werden tussen 1935 en 1938 samengesteld uit middeleeuwse en Gotische fragmenten van in verval geraakte kerken en kloosters in Spanje en Frankrijk. Een 12e eeuwse kloostergang werd uit de Franse Pyreneeën gehaald en 3000 kalkstenen die ooit de apsis vormden van de Spaanse kerk San Martin werden opnieuw samengevoegd. Zo ontstond een wonderlijk harmonieus complex van kapellen en kloostertuinen, samengesteld uit resten van minstens vijf verschillende kloosters en evenveel kerken. Het vormt een sfeervolle omlijsting voor de vele prachtig verluchte manuscripten, beelden, glasramen en relieken. Dat alles omringd door fraaie terrassen en kloostertuinen waarbinnen bezoekers tot rust kunnen komen als ze verzadigd zijn van de meer dan 5000 objecten die hier tentoongesteld zijn. Het helpt daarbij dat het er nooit druk is; daarvoor ligt het te ver weg van de andere toeristische trekpleisters. Je moet al een paar dagen in Manhattan hebben doorgebracht om op het idee te komen deze trip van één tot twee uur (Subway en bus) te gaan maken. Tijdens een recent bezoek trof ik een nieuw ingerichte ruimte aan die aangeduid werd als 'Glass Gallery'. Ik deel graag enkele beelden daarvan met de lezer.

Links; Vormgeblazen conische beker. Duits, waarschijnlijk omgeving van Trier, ca. 1450.
Rechts; Zeer zeldzame vrij geblazen beker met opengewerkte voet. Midden Rijnland. Naar de kleur te oordelen omgeving van Mainz.
Slechts twee andere voorbeelden van dit soort bekertjes zijn bekend.

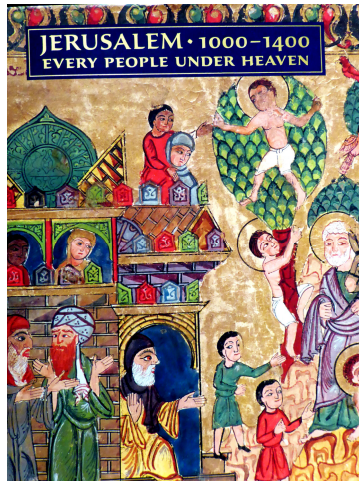
Zeer zeldzame vrij geblazen pelgrimsfles met een Corpus Christi, in open verbinding zodat dit zich met wijn o.d. kon vullen. Omgeving Mainz, 1490-1510. Er is slechts één ander exemplaar bekend.

*Boven; Een tweetal Maigeleins, 15e eeuw.
Onder; Unieke vormgeblazen beker met aangezette voet.
Frans (Avignon?) 13e of vroeg 14e eeuw. Bijzonder; de afmeting van de monding is groter dan de hoogte en de verfijnde uitvoering maakt dit glas tot een grote zeldzaamheid.
Rechts; Ongewoon klein Dubbelconisch flesje, Mainz, 15e eeuw.*

*Boven links; Vrij geblazen noppen- of knobbelbeker, laat 13e- begin 14e eeuw. Duits of mogelijk Zwitsers.
Boven rechts; Vrij geblazen beker, Duits, Beneden Rijngebied, 16e eeuw.
Rechts; Twee Krautstrunken, 15e eeuw.*

Wetenschappelijke medewerkers van 'The Cloisters' waren betrokken bij de tentoonstelling *'Jerusalem – Every People Under Heaven'* in het Metropolitan Museum of Art, waarvan The Cloisters uiteindelijk een onderdeel van zijn. Van 26 september 2016 tot 8 januari 2017 werd daar de centrale rol belicht die de Heilige Stad in de periode 1000 tot 1400 speelde op het gebied van kunst, religie en de verspreiding van cultuur en talen. De tentoonstelling werd omlijst met lezingen en muziekuitvoeringen.

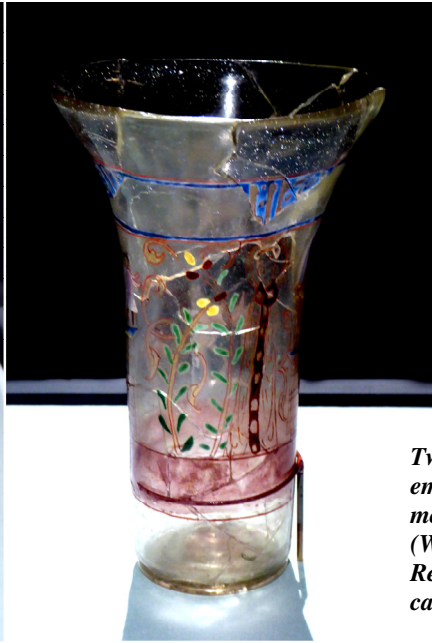

In het gedempte licht, nodig om de voorwerpen en documenten te beschermen, vielen de fraai belichte, in Islamitische stijl gedecoreerde glazen voorwerpen op als sterren in het duister zoals deze 13e eeuwse met goud en emailverf gedecoreerde Syrische schenkfles, afkomstig uit een Christengemeenschap. Naast gebouwen en kruizen zijn daarop landbouwactiviteiten te zien – van dadels- en druivenoogst tot het omploegen der velden.

Links; Met goud en email versierde beker, Syrië, 12e eeuw.

In de 13e of 14e eeuw in Parijs geplaatst op een zilveren voet.

(Musee des Beaux-Arts, Chartres). Volgens een volksgeloof zou de beker uit het Heilige Land zijn meegenomen door Karel de Grote, na zijn kroning door de Paus. Charlemagne stierf echter in 814, zes eeuwen vóór de productie van deze beker.

*Twée bekers, Syrië, 1260. De goud en email decoratie toont Christelijke motieven.
(Walters Art Museum, Baltimore).
Rechts; Kaart van het Heilige Land, ca. 1250.*

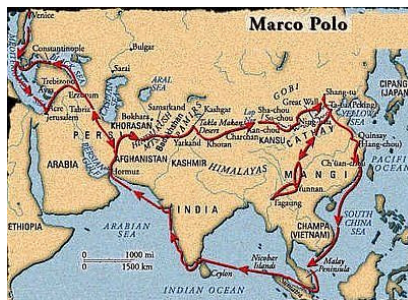
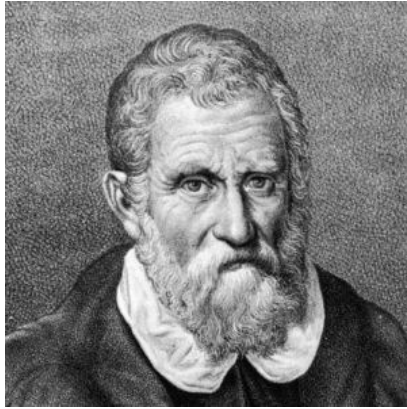
Moskeelampen voorzien van de naam van de donor: Sultan Barquq. Gemaakt in Syrië of Egypte, 1382-1399. Goud en email decoratie. Sultan Barquq stierf in 1399 en was een actieve beschermheer van architectuur, zowel in Caïro als in Jerusalem. Hangende lampen hadden een zowel praktisch als symbolisch nut. In de Aqsa moskee te Jerusalem hingen er ooit honderden, vaak met de woorden uit de Koran 'God is het Licht van de Hemelen en de Aarde'

Eenmaal aan het eind gekomen van deze wandeling langs Middeleeuwse glaskunst staan de glasminnende bezoeker twee wegen open: nóg verder terug in de tijd gaan en verblijven tussen de collecties Egyptisch, Grieks en vooral Romeins glas, of wat dichterbij huis blijven en de verzameling vroeg Amerikaans glas en Tiffanyramen bekijken. Wát de bezoeker ook kiest, hij zal altijd tijd tekort komen!

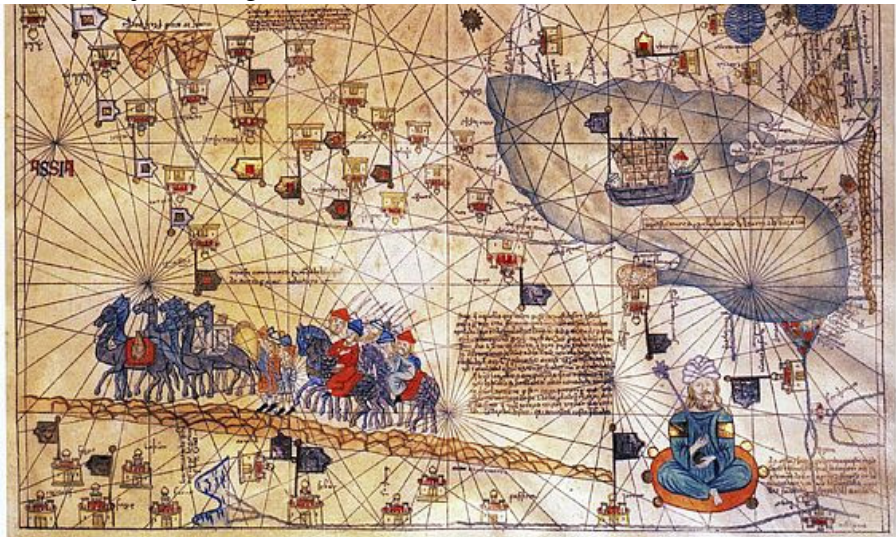
EEN SNUFJE CHINEES

Glazen snuifflacons

Johan Soetens

Sinds Marco Polo (1254-1324) het klaarspeelde helemaal tot aan Cambaluc, het huidige Peking, te reizen en vandaar niet alleen het recept voor spaghetti maar tevens tal van exotische producten mee naar huis te nemen groeide in Europa de fascinatie voor het Oosten. Tijdens de terugtocht naar Venetië was Marco Polo in krijgsgevangenschap beland in Genua en daar leerde hij zijn toekomstige chronicus kennen, Rustichello van Pisa. Het boek met reisverhalen, 'Il Millione' verscheen in 1298. Het origineel is al lang verloren gegaan maar alleen al gedurende de Middeleeuwen werden er honderdvijftig op dit boek gebaseerde en vaak prachtig geïllustreerde manuscripten gemaakt en dat gaat door tot in de moderne tijd. Het boek zou voor Columbus een van de aanleidingen geweest zijn om de reis naar China in Westelijke richting te ondernemen.

Columbus bracht zoals bekend geen Oosterse schatten mee terug maar o.a. wel de tabaksplant.

In gemalen toestand en gemengd met mint, kruiden of camfer werd tabak door de beter gesitueerden

opgesnoven als genees- en als genotmiddel. De bladeren werden geacht een genezende werking te hebben voor een heel gamma van kwalen en aandoeningen zoals tandpijn, migraine constipatie en asthma.

Nadat de Portugese zeevaarders de route via Kaap de Goede Hoop hadden (her?)ontdekt raakte men ook in China

bekend met snuiftabak doch zolang daar de Ming dynastie aan de macht was (1368–1644) moest men er niets van hebben. Dat veranderde snel onder de daarop volgende Ch'ing (Manchu) dynasty (1644 – 1912). In deze periode bracht snuiftabak het bij de upper ten tot een ongekende populariteit. In de Westerse wereld droeg men de snuif bij zich in snuifdozen maar dat was voor Chinezen niet praktisch want hun kleding kende geen broekzakken. Daarom gebruikte men een flesje waarvan de vorm terugging op bestaande parfumflacons. Het

Links; Drie Jade snuifflacons.

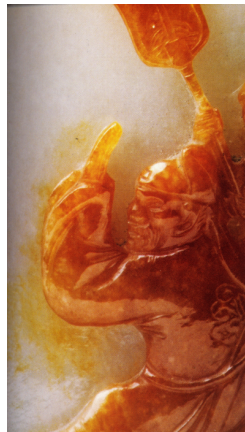
Rechts; Antieke 'Peking Glass' flacon

moest prettig in de hand liggen en daarom zijn snuifflacons zelden groter dan ca. 5 x 4 cm. Zij werden afgesloten met een bolvormige dop, vaak gemaakt van jade, waaraan een vochticht

Van links naar rechts;

Flacon met gegraveerd doorlopend motief van perziktakken; Flesje in 'überfang' techniek in wit en smaragdgroen met motief van zijderupsen en -poppen, ca.1730. Twee-kleurige flacon, ca. 1736-1770; Flesje in überfang of overlay techniek met drakemotief in wit en blauw, 1760-1790. (Bloch Collection USA).

stopje was bevestigd met daarin gestoken een soort lepeltje waarmee de snuif op de linker duim kon worden gebracht om te worden opgesnoven. Het was 'bon ton' om elkaar bij het begroeten elkaars snuiflesje aan te bieden en een snuifje te nemen zoals wij tegenwoordig bij het begroeten de lucht in de buurt van iemands oor kussen. Vooral onder keizer Ch'ien Lung (1736-1796) werd het gebruik van snuif enorm populair en de productie van flesjes groeide navenant. Die werden gemaakt uit een groot aantal materialen zoals jade, turquoise, amethyst, agaath, amber, ivoor, bergkristal en ook porcelein, allemaal klassieke producten die al drie duizend jaar in gebruik waren.

Glas was al vroeg bekend dank zij de Romeinse handelscontacten maar interesseerde de Chinezen niet behoudens het gebruik als glas-email tijdens de Ming periode.

Dat veranderde toen men kennis nam van het door de Venetianen uitgevonden melkglas dat een ideale achtergrond vormde voor email beschilderingen. Tijdens de Ch'ing periode werden tal van productieplaatsen voor glas gesticht, de Noordelijke vlakke voorzag daarbij in de levering van nitraat. Potas werd verkregen uit varens en gemalen kwarts. Zand voltooide de mix maar daarmee hield de vergelijking met Westerse glasblazerijen op.

Boven; Snuiflesje van jadeïet met afbeelding van een geleerde en zijn bediende voor een rots.

Qing dynastie (1644-1912). H. 6 cm. Museum of East Asian Art, Bath (UK);

Onder; Van links naar rechts: Glazen snuifflacon van binnen beschilderd met landschapsmotief; Glazen flacon met robijnrode 'Überfang' met motief van arcaïsch vaatwerk; Flesje van toermalijn kwarts, een zeer complex silicaat waaraan helende werking wordt toegeschreven.

De naam komt uit het Sanskriet (Turmali) hetgeen 'kwaad afwerend' betekent. Coll. Staatliches Museum für Völkerkunde, München.

Glazen snuifflacons werden bewerkt op dezelfde wijze als die uit half-edelstenen. Deze materialen, vaak harder dan staal waar je zelfs met een mes geen kras in krijgt werden met onvoorstelbaar geduld eerst uitgeboord en daarna met behulp van een dun stuk gereedschap en schuurzand uitgeholt. Hoe groter de inhoud, hoe dunner de wand, hoe lichter het gewicht en hoe begerenswaardiger het object

*Links: Blauw glazen snuifflacon met overlay in de vorm van twee witte lelies. Bloch collection USA; Rechts: Inwendig beschilderde flacon met voorstelling van een kip. H. 7 cm. Geveild voor \$ 8.775,-
Onder: Glazen snuifflacon met groen glazen overlay, ca. 1880. Coll. V&A Museum Londen*

Sommige flesjes hebben een wand die zo dun is dat het plaatselijk bijna doorschijnend is geworden als glas. Van meet af aan waren snuifflacons dan ook een collector's item en een gewaardeerd cadeau artikel. Met ongelooflijk vakmanschap werd de buitenzijde van ingeslepen voorstellingen voorzien.

Bij glazen flacons gebeurde dat tevens in camee techniek met behulp van de 'überfang' methode waarbij de gekleurde tweede laag deels werd weggeslepen. Dit gebeurde hoofdzakelijk in de keizerlijke ateliers te Peking en dergelijke flesjes worden door verzamelaars dan ook aangeduid als 'Pekingflacons'. Ondanks de tijdrovende productie zijn er vele duizenden gemaakt van zeer hoge kwaliteit vooral tijdens de regering van de reeds genoemde keizer Ch'ien Lung.

Als die naam bij een tegenwoordige veiling aan een snuifflacon wordt gehecht weet een simpele verzamelaar al direct dat hij er niet meer aan te pas komt. De toegewijde Groot Secretaris van deze keizer heette Ho-Shên en was een groot verzamelaar van snuifflacons en verder van alles van waarde. Dat had hij maar beter niet kunnen zijn. Na de dood van zijn heer maakte diens opvolger korte metten met hem. Op de pijnbank onthulde hij de bergplaats van zijn schatten, in een tuin buiten de muren van Peking. Daar werden in 1800 alleen al 2390 snuifflacons gevonden, alle van harde steensoorten zoals topaas, amber en jade naast schatten van zilver en juwelen. De nieuwe keizer toonde zich oprecht dankbaar voor deze gift en verleende de onvrijwillige gever de gunst zichzelf in zijn gevangenis op te hangen in plaats van op de markt levend in stukken te worden gehouwen. Je kunt het als flessenverzamelaar nooit iedereen naar de zin maken...

Tegen het eind van de 19^e eeuw raakte het gebruik van snuif gaandeweg uit

de mode. Snuifflacons bleven echter in productie en daarbij werd bij de glazen exemplaren een uitvoering geïntroduceerd die wellicht tot de meest unieke uit de geschiedenis behoort n.l. die met inwendige schildering. Naar verluidt kwam iemand op het idee dat te doen nadat hij de laatste resten snuif uit zijn flesje wilde schrapen en ontdekte dat daardoor een interessant patroon aan de binnenzijde ontstond. Voor een inwendige beschrijving wordt in water opgelost ijzeroxyde gedurende een halve dag in het flesje geschud waardoor een grijze laag op de wand neerslaat hetgeen een perfecte achtergrond vormt voor de eigenlijke schildering. Traditioneel werkt de schilder liggend op zijn rug met de fles in zijn linkerhand naar het licht gekeerd en in zijn rechterhand een lucifer-dunne stift met gebogen punt waarmee hij de voorstelling aanbrengt. Dat werk neemt meestal een volle dag in beslag en is, vooral wat de oude flesjes betreft, van grote schoonheid. Traditioneel werd dit werk hoofdzakelijk gedaan rond de stad Canton, in het Zuiden van China. Flesjes met inwendige schildering werden uitsluitend als verzamelobject of cadeau artikel aangeschaft want niemand ging uit zo'n kwetsbaar kunstwerkje snuiftabak schrapen.

Nog altijd worden in China snufflesjes met inwendige schildering gemaakt, nu hoofd-zakelijk voor de toeristen industrie en de kwaliteit is dan ook navenant. Niettemin worden de oude regels nog altijd gerespecteerd.

Boven en hiernaast: Moderne voor de toeristenindustrie gemaakte flacons met inwendige beschildering.

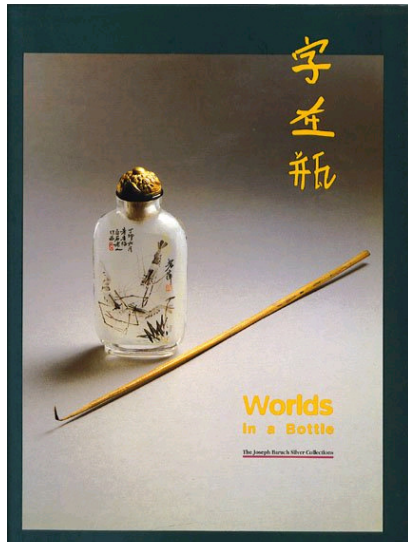

Van in een vorm geblazen flesjes worden de vormnaden zorgvuldig weggepolijst en tevens worden aan de blaaspijp nog afwijkende modellen gemaakt en na gereed-komen geslepen en gepolijst. Dat is een wereld die wel erg ver af ligt van onze knoestige kelderflessen, kattenkoppen en kogelflesjes.

Een drietal opaal glazen flacons met decoratie in Europese stijl. Het linker flesje werd in 2002 bij Christies geveild.

Een verzameling Chinese snufflacons vraagt niet veel ruimte – behalve dan in het budget want de prijzen zijn soms pittig. In januari 2002 werd een robijnkleurige glazen flacon met een zeldzaam Yung Ching merk op de bodem geveild voor \$5.232,- en een antiek 7 cm hoog flesje met inwendige beschildering van een kip bracht \$ 8.775,- op. Christies New York kondigde de veiling aan op 19 maart 2008 van een snufflesje uit de keizerlijke ateliers van Peking voorzien van een ‘Europees’decor. De richtprijs was tussen \$250.000,- en 300.000,- Niettemin zijn aantrekkelijke flesjes van minder prestigieuze herkomst voor bedragen rond \$100,- te koop b.v. in New York’s Chinatown. Op veilingen betaalt men voor een 18^e eeuwse flesje echter al gauw 3000-5000 dollar.

'Worlds in a Bottle', 1994.
Veilingcatalogus voor een collectie
snuifflacons. De omslag toont een
inwendig beschilderd flesje samen
met het gebruikte gereedschap.

Verzamelaars vindt je over de hele wereld maar voor zover ik weet het meest in Amerika. Wellicht is dat het gevolg van het intensieve handelsverkeer tussen China en Amerika ten tijde van de grote zeilclippers. Er is ook een vereniging, *The International Chinese Snuff Bottle Society*, met 500 leden. Er bestaat een redelijke hoeveelheid literatuur over snuifflacons, meestal gebaseerd op specifieke collecties, maar die is schaars in Nederlandse bibliotheken. Ook de flesjes zelf krijgt men niet gemakkelijk in handen; het merendeel bevindt zich in gesloten collecties, soms meer dan duizend exemplaren groot, in enkele musea en bij in Oosterse kunst gespecialiseerde antiquairs.

In 2002 verwierf het Corning Museum of Glass dit aan de achterkant beschilderde glaspaneel voorstellende de buitenlandse 'Factorijen' in Canton, in ca. 1780. Deze 50 cm. brede glasschildering werd gemaakt door een onbekende kunstenaar in de regeringsperiode van keizer Qian Long (1736-1795). In die periode waren de buitenlandse handelaren uiterst begrenst in hun bewegingen. De voorstelling is mogelijk een copie van een oudere olieverf schildering en toont het scheepsverkeer op de Parelrivier die langs Canton stroomt. Waarschijnlijk is het bedoeld geweest als een souvenir aan deze stad, beroemd om haar inwendig beschilderde snuifflacons.

Chinese snuff bottles

Above; Italian Postage Stamp, 1954 commemorating the 700th anniversary of Marco Polo's birth. Below; Page from one of the many versions of 'Il Milione'

In spite of the time consuming production, thousands of snuff bottles such as these have been made and they have always been and still are, highly valued collector's items. Ho-Shên, the dedicated Great Secretary of Emperor Ch'ien Lung was a fervent collector of snuff bottles and of anything that had a high value. It might have been better if he had limited himself somewhat for he aroused the envy of Ch'ien Lung's successor. In 1800, under torture, he disclosed the whereabouts of his treasure grove; in a garden outside the city walls of Beijing where no less than 2390 snuff bottles were found, all made from semi-precious stone such as jade, amber and topaz. The new emperor showed himself to be truly grateful for this gift and rewarded him by allowing him to hang himself in his cell instead of being hacked into pieces in the market place. Bottle collecting can have dangerous aspects.

a Summary

After Marco Polo, in 1269, in the company of his father and uncle succeeded in travelling as far eastward as the city of Cambaluc, today Beijing, the fascination in Europe for the Far East grew rapidly, partly induced by Marco Polo's book 'Il Milione', written in 1298 in captivity. The original manuscript has been long lost but in the course of time many later versions have been published. From the Middle Ages alone, about hundred and fifty have been traced.

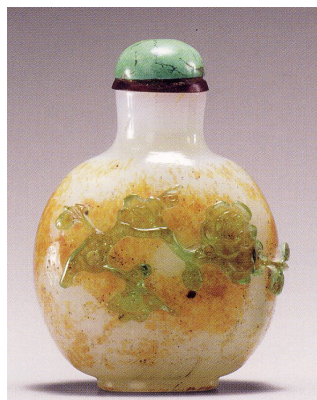
The Chinese were familiar with glass, thanks to trading contacts with the Romans, but had never shown specific interest in it, with the exception of its use as enamel. However, when the conservative Ming dynasty (1368-1644) was succeeded by the Ch'ing (Manchu) dynasty (1644-1912) things changed radically. The use of snuff became highly fashionable and was carried in small, beautifully decorated bottles of about 5 x 4 cm. made from a variety of materials, such as jade, ivory, rock crystal, amber, amethyst and porcelain. The bulbous closure, often made from jade, ended in a stopper that held an elongated small spoon with which the snuff could be taken out. When the Chinese became aware of the Venetian invention of milk glass, perfectly suitable for enamel decorations, it did not take long for the first Chinese glass houses to be founded. The Northern plains provided the supply of nitrate, ferns potassium carbonate and crushed quartz or common sand completed the batch. During the reign of Emperor Ch'ien Lung (1736-1796) the use of snuff became enormously popular and the production of snuff bottles grew accordingly. From the very beginning snuff bottles were considered as collector's items and as valuable gifts. In the Imperial workshops of Beijing, glass bottles made in overlay technique were decorated the same way as those made from semi-precious stone, by cutting and grinding.

Three snuff bottles, Qianlong period, 1736-1795.

From left to right; Bottle with blue overlay showing a fisherman in a sampan. H. 5,7 cm.; Bottle with red, blue and pale yellow overlay showing peonies H. 5,6 cm.; Bottle with overlay in red showing a 'chilon', a mythological dragon, a classical motif for the court.

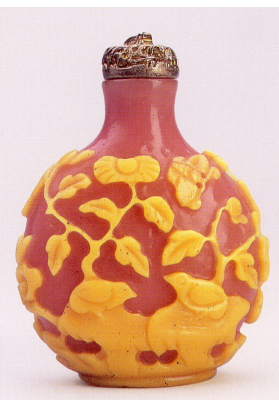
H. 5,7 cm.

Left; Small snuff bottle, 1730-1780. H. 4,7 cm. Decorated with melted and suffused metallic flakes and an added overlay of light green glass.

Right; Glass overlay snuff bottle, H. 6,3 cm. 1800-1880.

Far right; Snuff bottle with opaque lemon yellow overlay, depicting two quails atop rockwork. H. 6,2 cm. 1780-1850

From left to right; Snuff bottle in café-au-lait coloured glass with deep green overlay depicting a continuous scene of leafy vines.

1800-1880. H. 5,9 cm.

Miniature double Overlay snuff bottle: pink, with a black top layer, carefully cut back to reveal a peony bloom.

1820-1900. H. 4,7 cm.

Extremely rare snuff bottle from clear glass with black overlay by the Yangzhou artist Wang Su (1794-1877), a noted painter and seal carver. H. 5,9 cm. The bottle shows his seal; XIAOMEI and was auctioned in 2003. Bidding started at \$13.500,

Towards the end of the 19th century the use of snuff gradually grew out of fashion but not the production of snuff bottles. It led to the introduction of bottles with an internal decoration, achieved by first filling the bottle with water, saturated with iron oxide and shaking that for half a day till a grey residue remained, forming a perfect background for a painting. Traditionally the artist would lie on his back, turning the bottle into the light and using a match-thin pin with a bent top (see the book cover depicted on page 28). Bottles such as these were only bought as a collectors' item for nobody in his sound mind would want to damage the painting by scratching snuff out of it. They are often of great beauty and are still made to day in China for the tourist trade.

You will find collectors of snuff bottles around the globe, but most of them live in America. Prices of 18th and 19th century bottles all have three zero's attached to them. Modern, touristic bottles at most two zero's.

There is an international collectors union; The International *Chinese Snuff Bottle Society* with about 500 members.

Left; Snuff bottle painted on the inside with a scene of a fisherman in a sampam.

Signed by the artist Kui Detian ca. 1900-1910. H. 5,7 cm.

Right; Bottle with inside painting of a fat person sitting in a pavilion. 1918 H. 5,8 cm.

Far right; Snuff bottle painted with a continuous scene of carps and smaller fish. H. 6,3 cm. Signed Meng Zishou 1908.

EEN LID STELT ZICH VOOR; Henk Pluim

Interview door Coos van Deursen

Begin november ben ik naar Linschoten geweest. Op bezoek bij Henk Pluim. Linschoten, dat toeristische pareltje tussen Woerden en Oudewater. In de zomer van 2013 hielden we daar onze jaarvergadering in zijn tuin en maakten we een wandelingetje onder kruinen van de bomen die langs de smalle, kaarsrechte weggetjes tot in de hemel schenen te groeien. Links en rechts smalle slootjes, hier en daar hoge, witgelakte bruggetjes. In de middag hield Klaas Prins daar een lezing over zijn verzameling kinawijnflessen van de firma Oud in Haarlem. Ik heb nog een foto van die dag opgediept, als herinnering.

Nu reed ik onder diezelfde hoge bomen door op weg naar het huis van Henk. De herfst had voor mij uit een gele looper van blad uitgespreid als een hartelijk welkom.

Ook Henk die mij bij het hek van zijn tuin al opwachtte heette mij welkom. Binnen brandde de houtkachel met ernaast de nieuwste aanwinst in huize Pluim, een wit-oranje Marokkaanse poes. Ook die verzamelen Henk en Anita, er zijn er nu drie.

Henk, die al enige tijd gepensioneerd is, was alleen thuis. Anita, zijn vrouw, werkt in Utrecht bij de Provincie en houdt zich bezig met de huisvestingsproblematiek van vluchtelingen die officieel tot ons land zijn toegelaten. Hij zorgt voor het huishouden en bleek ook de lekkere perentaart, die hij bij de koffie presenteerde, gebakken te hebben.

Het huis lijkt als je aankomt, klein maar eenmaal binnengekomen blijkt het te bestaan uit twee aan elkaar gekoppelde panden.

Het is zogenaamde arbeiderswoning waarin vroeger een werknemer van het Landgoed Linschoten woonde. Het is piekfijn gerestaureerd en met zijn karakteristieke trapgeveltje een van de blikvangers van het zogeheten 'Achtje van Linschoten', de wandel- en fietsroute over dit landgoed. Het werd al in 1637 door Johan Strick -een gegoede burger uit Utrecht- gesticht. Na het overlijden van de laatste telg uit het geslacht Strick werden landgoed en kasteel in 1891 gekocht door de tabaksfabrikant Ribbius Peletier. Het kasteel zelf was toen behoorlijk in verval geraakt. Intussen is het landgoed in het bezit van een stichting.

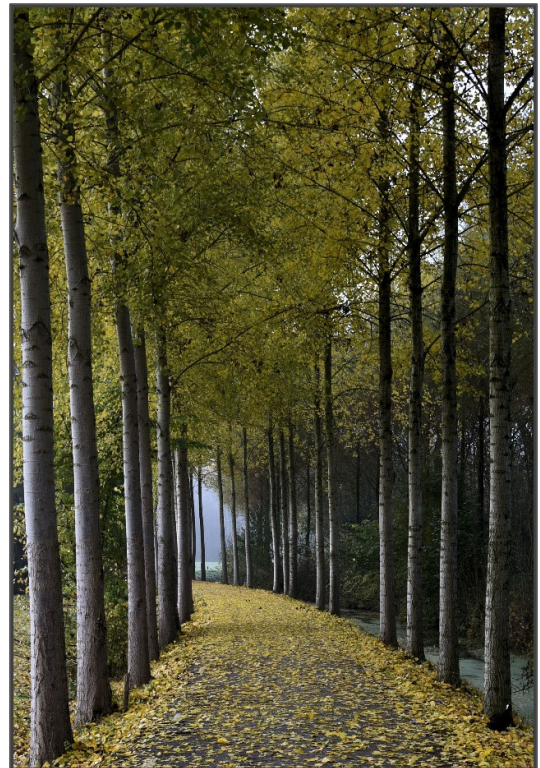
Het maakt deel uit van de bezittingen van deze stichting en dat houdt overigens ook in dat Henk de tuin en de boomgaard rondom het huis moet onderhouden. Samen met zijn huishoudelijke bezigheden en zijn vele hobby's taak hoeft hij zich geen dag te vervelen.

We beginnen ons gesprek over hoe hij hier in Linschoten terecht is gekomen. Vervolgens over wat hij zo in al die jaren voor werk

heeft gedaan, zijn hobby's en natuurlijk ook 'het glaswerk'.

Henk is geboren

in Landsmeer waar zijn vader Hoofd van het onderdelenmagazijn van Fokker was. Toen Fokker naar Schiphol verhuisde werd Uithoorn zijn nieuwe woonplaats. Na de Lagere School volgde hij de Middelbare Opleiding 'Kleine Handelsvaart' en aansluitend de opleiding tot machinist aan de Hogere Zeevaartschool, beide in Amsterdam.

Maar eigenlijk voelde hij niets voor een carrière op zee. Hij werd aangenomen bij een klein Ingenieursbureau in Amsterdam maar nadat hij een half jaar voor dat bureau bij een bedrijf in Antwerpen gedetacheerd was, had hij genoeg van het pendelen en nam hij ontslag.

Op zoek naar nieuw werk kwam hij in contact met een antiquair die hem kon gebruiken bij het opknappen van oude meubels. Dat ging hem goed af en hij werd er al gauw steeds handiger in. Door dit werk raakte hij ook bekend met andere objecten dan meubelen: kleine glaasjes, tinnen en koperen voorwerpen, bordjes en tegeltjes en zo werd zijn interesse voor het verzamelen gewekt.

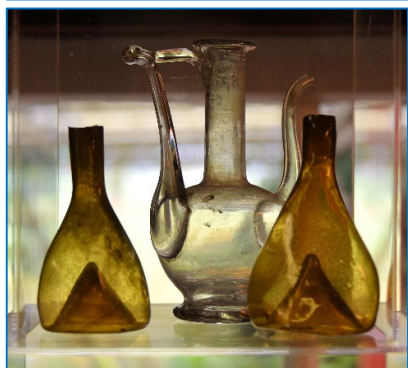
Er ontstond een hechte vriendschap tussen de twee. Ook later, toen hij een vaste baan had gevonden hielp Henk hem in de weekenden nog regelmatig met deze restauratiewerkzaamheden.

In die tijd begon het verzamelen op gang te komen. Hij was inmiddels getrouwd en in hun flat woonden zij al snel tussen grote kussenkasten en glaswerk. Sindsdien is zijn verzameling uitgegroeid met borden, vazen, presse-papiers, zilveren lepels en vorken, glazen kralen, koperen kandelaars en later het wat duurdere glaswerk uit de 18^e in plaats van de 19^e eeuw.

Intussen bleef hij solliciteren en kreeg hij een baan bij Ingenieursbureau Netraco. Opnieuw op uitzendbasis. De eerste cliënt waar hij gedetacheerd werd, was General Electric in Amsterdam onderdeel van een groot Amerikaans chemisch concern. Hier werden o.a. plastic korrels gemaakt als grondstof voor de spuitgieterijindustrie (de makers van plastic voorwerpen). Een grote afnemer van die korreltjes was Lego. Omdat General Electric naar Bergen op Zoom verhuisde en hij daar niet wilde wonen werd hij door Netraco uitgezonden naar het Ingenieursbureau Arcadis (voorheen de Heidemaatschappij). Hier hield hij zich bezig met de beveiliging op het spoor zelf: de seinen, wissels,

spoorwegovergangen, de waarschuwingslichten en de afsluitbomen, in opdracht van de N.S.

Het werken als “uitzendkracht” in plaats van een vaste dienstbetrekking had het voordeel, dat hij van tijd tot tijd eens een langere periode vrijaf kon nemen en een van zijn vele hobby's kon gaan uitleven.

In die jaren liep zijn huwelijk, waarin twee meisjes werden geboren, uit op een scheiding. Hij werd later grootvader van vijf kleinkinderen.

Nu 22 jaar geleden tipte een vriend hem dat deze woning beschikbaar kwam. Na een gesprek met de ballotagecommissie kon hij samen met Anita in Linschoten gaan wonen.. Helaas kon hij het werk bij Arcadis (de N.S.) om gezondheidsredenen niet langer voortzetten. Netraco, nog steeds zijn feitelijke werkgever, bracht hem in contact met het bedrijf Novec dat onderdeel is van Tennet, (de beheerder van zendmasten voor de mobiele telefonie) en daar heeft hij nog 6 jaar gewerkt tot hij op de leeftijd van 68 jaar definitief met pensioen ging.

Henk kan terugzien op een aantal heel aardige hobby's. Hij heeft altijd al van wandelen gehouden en maakte vele bergwandelingen in heel Europa. Hij wandelde bijvoorbeeld van Oost naar West over de Pyreneeën, een tocht van twee maanden. Dat kan je mooi doen als je uitzendkracht bent. Hij deed aan parasailing (een sport waarbij je hangend onder een grote vlieger van de top van een bergkam in een ravijn springt en dan blijft zweven), in Oostenrijk, Zwitserland en Spanje.

Maar de laatste jaren gaat zijn liefde uit naar Marokko, dat hij als het kan een keer of vier per jaar bezoekt samen met Anita. Daar verzamelt Henk vooral

mantelspelden en glazen kralen (soms van murano), kettingen, en zwerfkatjes!

En in al die verzamelde objecten speelt de V.O.C. een rol. Vooral documenten over schepen, tegels met afbeeldingen van VOC schepen, glaasjes met inscripties van de VOC, zilveren lepels met VOC- initialen samen met literatuur over historisch Amsterdam, dat interesseert hem het meest.

In de huiskamer en de doorloop naar de bovenverdieping is elk denkbaar hoekje benut om iets van deze verzameling uit te stallen.

Boven heeft Henk een paar zelfgemaakte platte kistjes staan met glazen deksels waarin de voorbeelden van zijn collectie worden

bewaard. Aan de wand hangen de tegels van de VOC schepen. En op diverse planken de kleine drinkglaasjes en enkele flessen.

We gaan naar buiten naar de schuur. Op een lange tafel staat o.a. de collectie glas die de komende week namens onze vereniging op de Verzamelaarsbeurs in Utrecht zal worden uitgesteld. Samen met Klaas Prins staat Henk daar enkele dagen om belangstellenden uitleg te geven over het doel van onze vereniging in de hoop dat er nieuwe leden worden aangetrokken. En links en rechts van de objecten voor deze beurs staan rijen kleine drinkglaasjes, van likeur tot wijn en borrelglaasjes. Honderden. Allemaal met een piepklein etiketje onder de voet, de prijs die er indertijd voor werd betaald.

Bij het zien van deze omvangrijke collectie komt -hoe kan het ook anders- de vraag op 'wie gaat dit, over hopelijk heel veel jaren, in hemelsnaam allemaal van je overnemen en beheren?'

Ik luister belangstellend naar de verschillende suggesties. Doe er zelf ook een paar.

We komen weer buiten. Henk pakt van een enorme stapel hout wat blokken mee. 'Allemaal zelf doormidden gehakt' zegt hij. Teruggekomen in de kamer stopt hij ze in de houtkachel. Achter het ruitje laait een rood vuur op. Binnen de kortste keren verspreidt zich een behaaglijke warmte door de kamer. Opvallend anders aanvoelend dan die van een Centrale Verwarming.

Het loopt tegen de middag. Ik neem afscheid. Buiten hangt een lichte nevel tussen de bomen. Er komt mij een ouder echtpaar tegemoet, ze genieten van het wandelingetje van de 'Acht van Linschoten'. Heel voorzichtig rijdt ik ze voorbij. Ze bedanken me met een handgebaar.

SCHIEDAMS ERFGOED UIT LIMBURG

JEVERMUSEUM VERWERFT WERK VAN GLASKUNSTENAAR ANDRÉ HENDERICKX

Johan Soetens

Collectiebeheerder en conservator Henk Hettinga doet van nature wat ik jarenlang mijn verkopers heb trachten aan te leren; hij vraagt er gewoon om. Met zijn onopgesmukte en recht-voor-zijn raap manier van doen krijgt hij van alles voor elkaar. Zo heeft, na de archieven van J.J. Meeder & Zoon en dat van Koninklijke Dirkzwager nu ook het complete archief van distilleerderij Wenneker de weg naar het Schiedamse depot gevonden.

Daar onder bevinden zich voor de stad Schiedam en voor de geschiedenis van het gedistilleerd iconische zaken zoals een serie gebranschilderde ramen van de hand van de in Schiedam zeer gewaardeerde glaskunstenaar André Henderickx. Ooit sierden die de entree van Distilleerderij Louis Smeets in het Limburgse Beek (niet te verwarren met het bekende bedrijf van Jo Smeets uit het Belgische Zonhoven/Hasselt). Het bedrijf werd opgericht in 1829 en in 1958 wegens gebrek aan opvolging overgenomen door Wenneker.

Voordien bestond al een nauwe samenwerking tussen de twee bedrijven.

Voor de uitgave van DOF 127 had oud-directeur Fons v.d. Tuyn mij al enkele afbeeldingen beschikbaar gesteld maar de echte ramen had ik nog nooit gezien en dat is geen wonder want ze verkeren in deplorabele staat. Gelukkig zijn de meeste afbeeldingen gespaard gebleven en, met uitzondering wellicht van één vrijwel versplinterd paneel, moet het daardoor goed mogelijk zijn om ze te restaureren. Aan een aantal glazeniersbedrijven is daartoe offerte aangevraagd.

Binnen wat men het cultureel erfgoed in glas-in-lood van de gedistilleerd industrie kan noemen neemt het werk van de Schiedammers André en Frits Henderickx een bijzondere plaats in. André (1912), een fijnzinnig en begaafd ambachtsman, kwam in 1930 in dienst bij het glasschildersbedrijf Näring in de Sint Liduinastraat. De naam van deze in Schiedam vereerde heilige zou voor altijd met die van hemzelf verbonden

blijven door de tien door hem in 1953/1954 ontworpen ramen van de voormalige Frankenlandse kerk die slechts vijftien jaar daarna, in 1969, in opdracht van het destijds uit cultuurschenners bestaande betstuurscollege met de grond gelijk gemaakt werd waarbij de ramen tesamen met het puin werden afgevoerd.

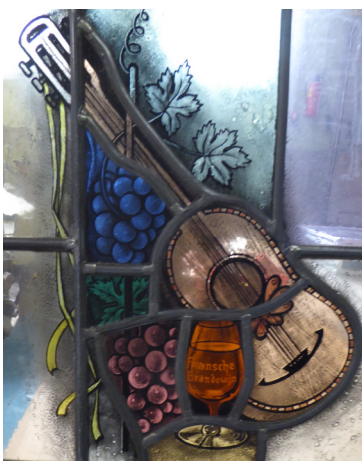

De voor Schiedam gezichtsbepalende Frankenlandse kerk aan de Nieuwe Haven in betere tijden. Rechts: weg er mee! Leve de vooruitgang

Datzelfde college zorgde voor het platgooien van de oude brandersbuurten, thans vervangen door zielloze nieuwbouw, en voor het zo veel mogelijk wegpesten van de vanouds in Schiedam gevestigde distillateurs. Pas met het aantreden van Reinier Scheeres als burgemeester werd deze kaalslag een halt toegeroepen, werden de verwaarloosde en deels afgebrande molens weer gerestaureerd en opgebouwd en werd het uitgebrande Melcherspand hersteld en ingericht als Jenevermuseum.

Frits Henderickx (1920), begon zijn carrière bij hetzelfde schildersbedrijf als zijn broer maar werd na de Duitse inval weggevoerd als krijgsgevangene en overleefde de oorlog in een kamp in Tsjecho-Slowakije waar hij moest werken in een fabriek voor synthetische benzine. In 1949 vestigden beide broers zich met een eigen glazeniers-atelier aan de Schiedamse Oude Sluis waar ze nog steeds opdrachten uitvoerden voor hun vroegere werkgever, Frans Näring. Hun pand was eigendom van Wenneker en de directie stelde ruimte in het Wenneker gebouw beschikbaar voor het samenstellen van de ramen voor de Frankenlandse kerk. De verhouding tussen de gebroeders en de directie van Wenneker is daarna altijd bijzonder geleverd. De toepassing van glas-in-lood kunst was in die jaren volop in zwang, maar dat wilde niet zeggen dat de broers altijd voldoende werk hadden. Op een bepaalde manier hadden verschillende Schiedamse distillateurs hen echter geadopteerd en deze zorgden regelmatig voor opdrachten ter verfraaiing van hun kantoren of bestelden glas-in-lood panelen ten behoeve van slijterijen of horeca bedrijven waarmee ze een goede relatie onderhielden. Zo zijn in 1956 waarschijnlijk ook de ramen in het Limburgse Beek tot stand gekomen. Daarbij zijn de ontwerpen van André te herkennen aan een rustige, geschilderde voorstelling terwijl broer Frits een sterke eigen stijl ontwikkelde waarbij de contouren van de loodtraceringen een fundamenteel onderdeel vormden van het ontwerp.

Wie op zoek gaat naar afbeeldingen van flessen op gebrandschilderde

ramen komt al snel bij de distillateurs terecht die zowel gedurende het Interbellum als na de Tweede Wereldoorlog belangrijke opdrachtgevers waren voor de in hoofdzaak Nederlandse glazeniers. Die hadden een ruime keus bij het maken van hun ontwerp: flessen, kruiken, 'kelders', drinkszenes, familiewapens, distilleerketels en beeldmerken, ze komen allemaal voor op de ramen die in deze toch altijd wat behoudende industrie gelukkig grotendeels bewaard zijn gebleven of anders in de collectie van het Schiedamse Jenevermuseum terecht gekomen zijn.

Terwijl het levenswerk van broer André in 1969 vernietigd werd, zijn de kerkramen die Frits in 1960 maakte voor de huidige Sint Liduinabasiliek nog altijd te zien. En op loopafstand bevindt zich het Jenevermuseum met een schat aan gebrandschilderd glas van de hand van beide broers. In 2011 wijdden we daar (in blad 127), een uitgebreid artikel aan en in 2014 dienden de gemaakte foto's als illustratie bij een door Wim Snickers geschreven artikel in 'Scyedam' het blad van de Historische Vereniging Schiedam.

Overigens beperkten de broers Henderickx zich niet tot gebrandschilderd glas. Frits Henderickx kreeg grote

bekendheid door zijn uit 1985 stammende beeld van de Brandersknecht, thans geplaatst vóór de Schiedamse Korenbeurs en tussen de nieuw verworven archiefdelen bevinden zich interessante objecten die aan de Hendricksen worden toegeschreven, zoals bijgaand afgebeeld paneel. Maar daarover later.

EN DAN DIT NOG...

11 september 2016

SUCCESSVOLLE VEILINGDAG VAN DE OUDE FLESC IN LEERDAM

De sfeervolle Leerdamse Molenzaal, ons ruimhartig beschikbaar gesteld door Harm Wolthuis, directeur van Party Centrum HET DAK, vulde zich de ochtend van 11 september al snel met glasliefhebbers die de tafels keurig met linnen gedekt aantreffen, het projectiescherm klaar voor gebruik en de tafels voor het uitstellen van de veilen kavels netjes opgesteld.

Na de koffie en bijbehorende versnapering konden de meer dan vijftig aanwezigen luisteren en kijken naar een presentatie over de ontwikkeling van Venetiaans glas in Vlaanderen en Nederland. Het verhaal was een uitgebreide versie van enkele artikelen die in het verleden in ons blad zijn gepubliceerd en waarvan één op zijn beurt weer een uitgebreide bewerking was van een door Peter Korf de Gidts gehouden voordracht.

Een aantal leden maakten gebruik van het uur tussen einde voordracht en het serveren van de lunch om de Leerdamse Glaswinkel en/of het Glasmuseum te bezoeken waar o.a. tot 9 oktober een prachtige tentoonstelling te zien was van unica, gemaakt door Siem van der Marel, de laatste hoofdontwerper van Royal Leerdam.

Na de lunch (soep en een broodje Dobbe kroket) was de onvolprezen veilingcommissie aan de beurt. Veilingmeester Hélène Beçanson hamerde met jeugdig enthousiasme vlot de ruim honderd kavels af, waarvan 50% een nieuwe eigenaar vond. Van de uit het opgeheven Likeur en Frisdrankmuseum afkomstige flessen verwisselde zelfs 100 % van eigenaar.

De groep kopers bleef beperkt tot leden van de vereniging. De hoop dat ook bezoekers van de Glasdagen zouden komen binnenlopen ging niet

in vervulling. Door het annuleren van de glasbeurs in HET DAK bleek de Tientweg toch niet meer 'in de loop' van het publiek te liggen. Als gevolg daarvan bleek ook geen belangstelling voor de diverse Leerdam Serica die aan de kavels waren toegevoegd, juist om de interesse van nieuw publiek te trekken. Al met al was het een zeer geslaagde bijeenkomst waarbij oude glasvrienden elkaar weer ontmoetten en aan de fraaie ronde tafels levendige gespreken werden gevoerd. We gingen naar huis met een goed gevoel. Dank aan allen die bij de organisatie betrokken waren! Het geheel is zeker voor herhaling vatbaar en zal volgend jaar samenvallen met een nog nader bekend te maken glasactiviteit in het naastgelegen partycentrum. (JS)

JENEVERMUSEUM HASSELT TOONT AFFICHES

Vrijdag 23 september vond in Hasselt de opening plaats van de in ons vorige nummer reeds aangekondigde dubbeltentoonstelling **'DISTILLART- Jenever-&Likeuraffiches die blijven hangen.'** Tevens vond de presentatie plaats van het nieuwe boek van affiche expert Karel Scheerlink **'Jenever & Likeur'**. Deze nieuwe uitgave is een aanvulling van zijn boek uit 1994: er staan heel wat nieuwe vondsten in en bovendien is ook de tijdsperiode uitgebreid naar 1870 tot 2000, in plaats van 1885-1945 zoals bij de vroegere uitgave. Het is te bestellen per e-mail jenevermuseum@hasselt.be en kost € 39,50. Binnenkort waarschijnlijk in onze bibliotheek.

Nadat rond 1870 de eerste promotionele beeldaffiches waren verschenen traden vanaf 1900 niet de drukkers maar bekende kunstenaars op als de ontwerpers daarvan. Tijdens de eerste decennia van de 20e eeuw domineerden afbeeldingen van blozende boeren en boerinnetjes die suggereerden dat het drinken van jenever en likeur niet alleen lekker maar ook gezond is. Vanaf 1920 – 1930 kwamen er vernieuwende ontwerpen waarbij elegante en speelse vrouwfiguren werden afgebeeld. Na de Tweede Wereldoorlog kwamen de vernieuwingen niet meer uit Parijs maar uit de USA. Mede door het gebruik van foto-afbeeldingen werd de rol van de ontwerper/kunstenaar daardoor gaandeweg overgenomen door de reclamebureaus. (JS)

Eerste symposium Historisch Gebruiksglas

Willem van Traa

De belangstelling voor het symposium op 12 november in het Rijksmuseum van Oudheden (RMO) in Leiden was groot. Op het laatste moment moesten nog extra stoelen bijgezet worden, waarmee de Leemanszaal volledig bezet was.

De stichting het Historisch Gebruiksglas heeft zich in dit blad al eerder voorgesteld. Naast een symposium wordt tweejaarlijks de Prof. Dr Ina Isingsprijs uitgereikt. Deze moeten een stroom van artikelen op gang brengen en verzamelaars en professionele glasexperts stimuleren hun kennis, vragen of meningen te publiceren.

Het programma bood een breed overzicht van wat onder historisch gebruiksglas kan worden verstaan. Annemarieke Willemsen, conservator Middeleeuwen van het RMO trapt af met

'Vroegmiddeleeuws glas in Nederland'. Daarvan heeft het RMO de grootste collectie van ons land, zowel bekers en ander vaatwerk als kralen, voor het grootste deel afkomstig van opgravingen in Rhenen en Dorestad. De Amsterdamse antiquair/glasspecialist Peter Korf de Gidts, zou de tweede spreker zijn, maar was helaas door ziekte verhinderd. Hij werd meer dan vervangen door Piet Kleij, gemeentearcheoloog van Zaanstad met een overzicht van wat op twee uiteenlopende plaatsen in Zaandam aan glas uit de bodem was gehaald. Hemmy Clevis, gemeentearcheoloog van Zwolle, beschreef de problemen bij het opzetten van een systeem van classificatie voor wijnflessen. Eenmaal voltooid zou voortaan iedereen éénduidig alle typen wijnflessen kunnen benoemen, zonder overigens huidige benamingen als Kattkop, Paardehoef, Dutch Onion of Ladiesleg over boord te hoeven zetten.

Na de pauze deed Anna Laméris van de gelijknamige Amsterdamse glasantiquair verslag van haar onderzoek naar de herkomst van een aantal 18e eeuwse type glazen. Zij gaf argumenten om de nu nog geaccepteerde herkomst als 'light baluster glass' uit Newcastle, England te verruilen voor een vervaardiging in of nabij steden als Amsterdam, Utrecht of Rotterdam. Haar onderzoek is nog niet afgesloten maar kan een 'revolutie' te weeg brengen onder de betrokken glasliehebbers, professionals of verzamelaars.

Juryvoorzitter Nora Schadee las het juryrapport voor en maakte Michel Hulst als schrijver van het prijswinnende artikel bekend: *'Alledaags of Rariteit. Een bijzondere archeologische glasvondst uit twee Amsterdamse beerputten'*. Uit handen van de voorzitter van de stichting, Willem van Traa, ontving hij vervolgens de oorkonde behorende bij de prijs. En als laatste spreker besprak Michel een overzicht van alles wat aan glazen voorwerpen in de beerputten in de Jodenbreestraat was gevonden.

Begin 2017 zal het prijswinnende artikel, met het juryrapport en alle voordrachten in een afzonderlijke publicatie verschijnen. Op de website www.hethistorischgebruiksglas.nl zullen we laten weten wanneer en hoe deze te verkrijgen is.

Jenevermuseum Schiedam; herinrichting bibliotheek

Het Jenevermuseum te Schiedam bezit een uitgebreide bibliotheek met werken die niet alleen het verleden van het verleden van de gedistilleerd industrie beschrijven maar ook de historie van het glas. De collectie boeken werd recentelijk middels een belangrijke schenking verrijkt met een 120 tal titels die de geschiedenis van het glas omvatten, van de Romeinse tijd tot heden. Tot voor kort was de collectie gehuisvest in de kantoorruimte, maar dat bleek geen houdbare situatie, te meer daar ook de boekencollectie van De Oude Flesch daar was ondergebracht. Daarom is besloten de gehele bibliotheek, inclusief die van DOF (zie foto rechts) onder te brengen in een speciale ruimte, gelegen op de 3e etage. Daardoor is deze nu voor het eerst tijdens de openingen van het museum gemakkelijk toegankelijk voor bezoekers. Op donderdagen van 13.00 tot 16.30 is medewerker Krijn Hofland aanwezig om toelichting te geven. (JS)

VINKOVA

EINDELOOS IN FLESSEN EN POTTEN

0031 356949324 | www.vinkova.com

Stedekestraat 48 NL-5041 DN Tilburg

Tel: +0031 (0)13-5425440

Fax: +0031 (0)13- 53546

AMSTERDAMREPUBLIC.COM

The essence is
in the distillate

DE KUYPER
ANNO 1695

Home is where the heart is. And our home is the distillery.
Here we liquify all that comes our way. Like the best ingredients. Which provide
the essence you need to excel in your bar, club or at home.

  www.dekuiper.com geen 18, geen alcohol • geniet, maar drink met mate

BRANDERIJ DE TWEELINGH

NOTARIS

NOTARIS Jenever specialiteiten.
Pure bekoring.

HET VERHAAL VAN PASSIE EN VUUR

Oude kranten. Mout. Kolen. Daarmee begint het verhaal van de stoker en zijn vuur. Eerst smeert hij de naden van de ketel dicht met graanbeslag. Dan gaat de vlam eronder. Behoedzaam laat hij de kolen gloeien. Op zoek naar de volmaakte temperatuur. Het vuur brandt. Niet alleen onder de ketel, ook in het hart van de stoker. Dat proef je terug in de zachte zuivere graanjenever die zich Ketel 1 mag noemen.

KETEL1. EEN VERHAAL APART

Geniet, maar drink met mate

TENTOONSTELLING
11.6.2016
19.3.2017

NATIONAAL JENEVERMUSEUM SCHIEDAM
LANGE HAVEN 74-76
WWW.JENEVERMUSEUM.NL

HET BEGIN VAN GIN

JENEVER
MUSEUM